

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

**С.О.Шубович**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ  
ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ  
З КУРСУ**

**«СПЕЦКУРС ЗА НАПРЯМКОМ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ»**

(для студентів денної форми навчання спеціальності 8.120.102 –  
«Містобудування»)



**Харків - ХНАМГ – 2008**

Методичні вказівки до самостійної роботи з курсу «Спецкурс за напрямком магістерської роботи» (для студентів денної форми навчання спец. 8.120.102 - Містобудування, напрям “Архітектура”). /Укл. Шубович С.О.- Харків: ХНАМГ, 2008. - 44 с.

Укладач: С.О.Шубович

Рецензенти: О.С.Соловйова,  
О.В.Вдовицька

Рекомендовано кафедрою архітектурного моніторингу міського середовища  
Протокол № 15 від 10.06.2008 р.

На титульному аркуші рисунок студ. О.Лякун

## 1. ВСТУП

### Мета, предмет та місце курсу

Спецкурс за напрямком магістерської роботи є практичним курсом і вивчається студентом-магістрантом у 10 і 11 семестрах (Модуль 1 і Модуль 2).

**Мета курсу** – надати студенту практичні знання з проведення наукового дослідження, обробки експериментальних даних (натурні дослідження і аналіз світового досвіду) і отримання наукових результатів дослідження.

**Завдання курсу** – навчити студента бачити проблемну ситуацію в архітектурному середовищі як протиставлення певних опозицій; аналізувати світовий теоретичний і практичний архітектурний досвід щодо визначеної проблеми, вміти звертатись до суміжних наук з метою аналогій, будувати наукові гіпотези, оволодіти методами і методиками наукового дослідження.

**Предмет** вивчення у дисципліні - наукове дослідження архітектурно-просторового середовища з точки зору його цілісності як системи.

**Місце курсу** у структурі навчального процесу визначається її науково-дослідною спрямованістю. Дисципліна є практично-дослідним продовженням курсу «Основи наукових досліджень» і інструментом для наукового обґрунтування архітектурно-містобудівельного рішення на стадії курсового проекту 5 курсу (дисципліна «Архітектурне і містобудівельне проектування»). Курс базується на знаннях студента з попередніх курсів «Історія мистецтв, архітектури і містобудування», «Композиція», «Філософія», «Наукові дослідження студента», «Основи містобудування» та ін. Головне призначення курсу – наукове дослідження, яке є важливою складовою випускної магістерської роботи.



Рис. 1. Аналіз фільму А.Тарковського «Дзеркало». Маг. О.Лякун, н.кер. проф. С.О.Шубович

## 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

**Наука** - це сфера людської діяльності, функція якої - вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості. Наука включає як **діяльність** з одержання нового знання, так і її **результат** - суму знань, що лежать в основі наукової картини світу; позначення окремих галузей наукового знання.

**Метою науки** є опис, пояснення й передбачення процесів і явищ дійсності, які становлять предмет її вивчення, на основі законів, що відкриті нею.

**Система наук умовно поділяється на природні, суспільні й технічні.**

Зародившись у древньому світі у зв'язку з потребами суспільної практики, наука почала складатися з 16-17 ст., і в ході історичного розвитку перетворилася в продуктивну силу й найважливіший соціальний інститут, що має значний вплив на всі сфери суспільства.

### 2.1. ЗАГАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ<sup>1</sup>

**НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ** - це процес розвитку нових знань, один із видів пізнавальної діяльності. Він **характеризується об'єктивністю, відтворністю, доведенням, точністю.**

Дослідження виконують послідовно на двох рівнях: **емпіричному** (побудованому на спостереженні фактів з оточуючої дійсності) **та теоретичному** (побудованому на логіці міркувань).

Дослідження поділяють на:

- фундаментальні та прикладні;
- якісні та кількісні;
- унікальні та комплексні.

Процес отримання наукових результатів має свої **принципи, методи, техніку і технологію.**

Вивчати в науковому сенсі означає бути науково об'єктивним. Не можна ігнорувати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти практичне застосування.

Для дослідника недостатньо встановити новий факт, важливо пояснити його з позицій сучасної науки, розкрити його загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення. Наукові факти викладають у контексті загального історичного процесу, історії розвитку певної галузі, у багатьох аспектах, з урахуванням як загальних, так і специфічних особливостей.

Накопичення наукових фактів під час дослідження - це творчий процес, оснований на задумі науковця, його ідеях.

У філософському трактуванні **ідея** - це продукт людської думки, форма відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення і наукового знання тим, що в ній не лише відображено об'єкт вивчення, але й усвідомлено мету, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності. Ідеї народжуються із практики, спостереження навколишнього світу і потреб життя, вони основані на реальних фактах і подіях. Життя висуває конкретні завдання, але не завжди відразу знаходяться продуктивні ідеї для їхнього розв'язання. Тоді дослідник може запропонувати новий, цілком незвичний підхід до розгляду завдання, яке довго не могли вирішити за звичайних підходів до справи.

---

<sup>1</sup> Текст дано за літ.: Петришин Г.П. та ін. Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження: Навч. посібник. – Львів: Вид. Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 212 с. Як підготувати та захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: Методичні поради / Автор-упорядник Л.А. Пономаренко. - К.: Редакція "Бюлетеня Вищої методичної комісії України", Вид-во "Толока", 2001; Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. - 2-ге вид. - К.: Знання-Прес, 2002. - С. 54-78; Рузавин Г.И. Методология научного исследования. М.: ЮНИТИ, 1999. – 318 с.



**Нова ідея** - не просто зміна уявлення про об'єкт дослідження за допомогою суворого обґрунтування - це якісний стрибок думки за межі сприйнятих почуттями даних і перевірених рішень. Нові ідеї можуть виникати під впливом парадоксальних ситуацій, коли виявляється незвичний, несподіваний результат, який надто розходиться з загальноприйнятими положеннями науки - **парадигмами**. При цьому нові знання отримують за такою схемою: парадигма - парадокс - нова парадигма. Можна стверджувати, що розвиток науки - це зміна парадигм, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному поясненню, оскільки кожна з них відкидає попередню і надає принципово новий результат дослідження, котрий не можна логічно вивести із відомих теорій. Особливу роль тут відіграють інтуїтивні механізми наукового пошуку, які не ґрунтуються на формальній логіці.

Вивчення історичного досвіду, визначення етапів становлення, розвитку об'єкта дослідження та ідеї від часу виникнення до стадії розв'язання завдання значно збагачують наукове дослідження, свідчать про достовірність його результатів і висновків, підтверджують наукову об'єктивність і компетентність дослідника.

Ідею розвивають до стадії розв'язання завдання зазвичай як плановий процес наукового дослідження. Хоча науці відомі випадкові відкриття, проте тільки планове, добре оснащене сучасними засобами наукове дослідження дає змогу розкрити і глибоко пізнати об'єктивні закономірності в природі. Згодом починається процес продовження цільового та загальноідейного оброблення первинного задуму, уточнення, зміни, доповнення і розвитку накресленої схеми дослідження з використанням різних методів пізнання.

**МЕТОДОЛОГІЯ** - це вчення про:

- структуру
- логічність організації
- методи і засоби діяльності

Найчастіше **методологію** тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження.

**Методологія** має такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- передбачає особливий шлях, завдяки якому досягають певної науково-дослідницької мети;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, яке вивчають;
- сприяє введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- уточнює, збагачує, систематизує терміни і поняття у науці;
- створює систему наукової інформації, яка ґрунтується на об'єктивних фактах, а також логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

**Методологія** як вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності має чотирирівневу структуру. Розрізняють:

- фундаментальні, або філософські принципи;
- загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію;
- суто наукові принципи, покладені в основу теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі;
- систему конкретних методів і технік, застосовуваних для розв'язання спеціальних дослідницьких завдань.

**Методику** розуміють як сукупність прийомів дослідження, разом із технікою і різноманітними операціями з фактичним матеріалом.

**Наукове пізнання** відрізняється від пересічного своєю системністю і послідовністю.

**Метод пізнання** визначають як специфічну процедуру, яка складається з певних визначених дій або операцій, які приводять до досягнення мети або наближають до неї. В сучасній науці такі методи характеризуються як **алгоритмічні**, тому, що вони допускають рішення задач масового характеру. Алгоритмічним методам проставляються **евристичні** методи дослідження. Евристичні методи (екстраполяція, аналогія, моделювання, методи подоби та інші) мають на меті швидкий і цілеспрямований пошук істини, але не гарантують її безумовне знаходження. У науковому пізнанні обидві системи методів доповнюють і обумовлюють одна одну.

### Критерії наукового пізнання

Наука керується певними критеріями, які забезпечують інтерсуб'єктивність (тобто незалежність від волі і бажань дослідника) отриманих результатів. До таких критеріїв відносяться:

- відтворність;
- несуперечність;
- можливість перевірки;
- підтвердження;
- верифікація

Перевірка за даними критеріями може бути проведена такими засобами як практика, спостереження або експеримент. Ці засоби називаються **емпіричними**. Науки, що ґрунтуються переважно на цих засобах також називають емпіричними. Архітектурні дослідження переважно відносяться саме до таких досліджень. До емпіричних відносяться також велика частина технічних та природничих наук. Переважна частина економічних, соціальних і гуманітарних наук спирається на факти, які встановлюються у ході спостереження. Такі науки називають **фактуальними**. У **теоретичних** науках, таких як математика, несуперечливість доказів перевіряється шляхом координації її абстрактно-логічних побудов з емпіричним світом (перевірка практикою).

## 2.2. ВСТУП ДО ДОСЛІДЖЕННЯ

Спостереження і аналіз реальної ситуації дає можливість виявити **актуальну** суперечливість, тобто **проблемну ситуацію**, яку необхідно ліквідувати. Результатом аналізу проблемної ситуації є постановка і точне формулювання **наукової проблеми**. Обґрунтовуючи наукову проблему, вказують, якої **мети** за її допомогою намагаються досягти; як вона допоможе у додаванні **нового** знання у науці, які умови і обмеження накладаються на її вирішення, вказуються можливі **шляхи рішення** проблеми.

Після формулювання наукової проблеми і умов її вирішення починається стадія наукового пошуку, яку називають «**генерація нових ідей**», або в емпіричних науках – «**побудова робочих гіпотез**». Для подальшої роботи обирається найбільш інформативна гіпотеза, тобто та, що дає найбільше інформації про результат роботи.

Після визначення проблеми формулюють **предмет і об'єкт** дослідження.

## 2.3. ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ І РЕЗУЛЬТАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

**Об'єкт** - це процес або явище, що формують проблемну ситуацію і обрані для вивчення.

**Предмет** - це те, що міститься в межах об'єкта; аспект об'єкта, який обрано для дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті, як у загальному, виділяють ту його частину, котра є предметом дослідження. Наприклад, об'єкт дослідження – архітектурна композиція, предмет – категорія масштабу в архітектурній композиції. Предмет дослідження повинен бути відбитим у формулюванні теми роботи.

За обраною гіпотезою визначають майбутній результат дослідження.

**Науковий результат** - це знання, що відповідає вимогам новизни, достовірності і практичної цінності. Найкращою формою наукового результату є закон або закономірність. Наукові результати можна поділити на два види:

- теоретико-методологічні (для теоретичних досліджень), зокрема: концепція, гіпотеза, класифікація, закон (принцип), метод;
- інструментальні (для прикладних та емпіричних досліджень), зокрема: спосіб, технологія, методика, алгоритм, речовина.

## 2.4. ЗАГАЛЬНА СХЕМА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес наукового дослідження можна зобразити у вигляді такої логічної схеми:

1. Обґрунтування актуальності обраної теми.
2. Постановка мети і конкретних завдань дослідження.
3. Визначення об'єкта і предмета дослідження.
4. Вибір методів і методики проведення дослідження.
5. Описання процесу дослідження.
6. Обговорення результатів дослідження (публікації, конференції, семінари тощо).
7. Формулювання висновків і оцінювання одержаних результатів (у формулюванні висновків повинні бути відповіді на заявлені мету і задачі дослідження).

## 3. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

### 3.1. ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ТЕМАТИКИ

Дисципліна «Спецкурс за напрямком магістерської роботи» складається з двох залікових модулів (модуль 1 і модуль 2), які, в свою чергу, розбиті на три змістових модуля.

Тематика спецкурсу відповідає нагальній потребі архітектури міста щодо збереження його структурної цілісності, історичної автентичності, відповідності масштабу людини як особистості. Теми наукових розробок, які студенти виконують за програмою «Спецкурсу» відповідають темам дипломних магістерських робіт і є їх науковим апаратом.

Тематика «Спецкурсу» формується як універсальна теоретична частина (модуль 1) і продовжується на переддипломній стадії (модуль 2) як прикладна частина наукового дослідження.

**Модуль 1**, спрямований на теоретичну частину дослідження ставить на меті знайти у досліджуваному середовищі (етап літньої науково-дослідної практики) проблему, дослідити її і знайти у науковій літературі і історико-архітектурній практиці шляхи вирішення подібної проблематики. Дослідження проводиться переважно на евристичному рівні методами аналогії, порівняння, екстраполяції тощо. **Результуюча теоретична модель** становить прогноз вирішення дослідженої проблеми у конкретному середовищі. На цьому рішенні ґрунтується архітектурне рішення проекту, який виконується за курсом «Архітектурне і містобудівне проектування» у 10 семестрі.

**Модуль 2** має на меті дослідження міського архітектурно-просторового середовища, яке є об'єктом вивчення і проектування на стадії переддипломного проектування (курс «Архітектурне і містобудівне проектування», 11 семестр) і на стадії виконання завершальної стадії магістерської роботи (дипломне проектування).

**Результатом дослідження** є наукові висновки, які перевіряються практичним використанням їх головних положень у проектній частині роботи (переддипломна і дипломна стадії).

### **3.2. СКЛАД МОДУЛІВ**

#### **Модуль 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ**

##### **ЗМ 1.1. Побудова концепції дослідження**

- Збирання даних.
- Розробка концепції дослідження.
- Погодження з науковим керівником теми дослідження.

##### **ЗМ 1.2. Визначення проблеми**

- Обґрунтування актуальності теми і проблеми дослідження.
- Визначення методології і методики дослідження, мети, завдань та границь роботи.
- Аналіз вивченості теми.
- Образно-графічне вираження (моделювання) проблемної ситуації.

##### **ЗМ 1.3. Аналіз об'єктів дослідження. Формулювання висновків**

- Підбір об'єктів дослідження.
- Аналіз об'єктів дослідження.
- Формулювання висновків.
- Побудова графічної моделі (за результатами дослідження і перевірки на практичному проектуванні).

#### **Модуль 2. ПРИКЛАДНА ЧАСТИНА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ**

##### **ЗМ 2.1. Аналіз функціональної структури об'єкту дослідження**

- Структура ландшафту (на рівнях регіону, міста, фрагменту міста).
- Структура зв'язків економічних, функціонально-транспортних (вузли тяжіння і головні напрямки в зв'язку з ландшафтом).
- Історична структура регіону, міста (пам'ятки архітектури, історичні зони, квартали, ансамблі) (на кресленні - експлікація, датування, автор тощо) (зниклі історичні споруди або ті, що намічені до знищення) (в зв'язку з ландшафтом і комунікаціями).
- Інженерна інфраструктура (електричні, теплові, каналізаційні та інші мережі на рівні міста) (за необхідністю).
- Структура функціональних зон (житлова, виробнича, громадські центри, рекреаційна, транспортна, комунально-складська; особливо відмітити зони концентрації діяльності, унікальних ландшафтів, історичних пам'яток) на рівні регіону, міста, досліджуваного району або комплексу.

##### **ЗМ 2.2. Аналіз композиційної структури**

- Структура ландшафтних, соціальних і архітектурних домінант регіону і міста (схеми, натурні фото або малюнки) (В текстовій частині записки дається висновок про їх відповідності структурній цілісності або про відсутність такої).
- Структура композиційних зв'язків (зовнішніх і внутрішніх) (між домінантами, між середовищем міста і домінантами) (схеми, натурні фото або малюнки). (В текстовій частині записки дається висновок їх відповідності структурній цілісності або про відсутність такої, просторовій ритміці тощо);

- Образно-семантичний аспект композиції (за курсами «Формування художнього образу» та «Теорія гри»).

### Архітектурний моніторинг досліджуваного середовища

#### **ЗМ 2.3. Формулювання висновків за результатами дослідження, графічна модель за висновками.**

- Формулювання висновків за результатами дослідження.
- Побудова графічної моделі за висновками.
- Оформлення і представлення керівнику наукового дослідження.

## **3.3. СТРУКТУРА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

### **МОДУЛЬ 1**

**Модуль 1** включає дві стадії дослідження.

**Перша стадія** (емпірична) включає натурне дослідження конкретного архітектурно-просторового середовища (міста або його фрагмента) і визначення проблемної ситуації. Цю ситуацію характеризує загальне визначення цілісності структури міста як системи середовище – людина. Головна умова такої системи композиційно-естетична цілісність, яка є вираженням функціонально-прагматичної цілісності міста. Таку цілісність обумовлює гармонічне поєднання і взаємообумовленість всіх компонентів системи-міста. Ця стадія є завданням літньої науково-дослідної практики. На основі цих досліджень виконуються камеральна аналітична частина роботи. Вона складається з обробки і систематизації виконаних малюнків і схем, виконання аналітичних схем і текстової частини, яка описує даний етап роботи.

**Друга стадія** дослідження за модулем 1 включає науково-теоретичну частину роботи (окремі частини цієї стадії виконуються паралельно з систематизацією матеріалів практики і обумовлюють цю систематизацію). Ця робота виконується на практичних заняттях з курсу «Спецкурс за темою магістерської роботи».

1. Студент формулює тему, проблему, мету і завдання дослідження. З науковим керівником визначає межі дослідження, новизну і передбачений результат, вивчає наукову літератури з обраної проблеми (вивченість питання).

2. Паралельно виконується **художньо-образна модель** проблеми, подана як зіткнення опозицій, даних у предметно-образній формі. Поряд з графічним зображенням подаються формулювання теми, проблеми, методології і методики дослідження а також цитата (або цитати) з філософського, наукового або літературного твору, яка є додатковою ілюстрацією проблеми, розкриває смисл графічного зображення і дає вихід на можливе рішення проблеми, тобто зняття виявлених опозицій.

3. За визначеною проблемою визначаються **об'єкти дослідження**. Ними виступають 1) філософські концепції, які обумовлюють вирішення або пояснення визначеної проблеми; 2) приклади мистецтва (літератури, кіно, образотворчих мистецтв тощо), де близька проблема вирішувалась. Можуть бути розглянуті роботи мистецтвознавців, де близька проблема досліджена; 3) приклади архітектури і архітектурні дослідження.

4. Аналіз кожного об'єкту супроводжується текстовим описом і графічною моделлю (або моделями). За результатом аналізу формулюються **висновки** з результуючою графічною моделлю. Висновки і модель являють собою своєрідний **алгоритм** для подальшої роботи. За цим алгоритмом проводиться прикладне дослідження конкретного архітектурно-просторового середовища (модуль 2).

5. **Достовірність** теоретичної частини дослідження перевіряється проектом, який виконується за курсом «Архітектурне і містобудівне проектування».

## 4. СКЛАД НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЗА МОДУЛЕМ 1

### 4.1. ЗМІСТ РОБОТИ

#### 1. Вступ.

- 1.1. Обґрунтування проблемної ситуації, виявленої в досліджуваному архітектурно-просторовому середовищі.
- 1.2. Актуальність теми. Обґрунтування проблеми дослідження. Мета й завдання, новизна дослідження.
- 1.3. Графічна модель образного уявлення про проблему.

#### 2. Аналіз існуючого архітектурно-просторового середовища.

- 2.1. Вивченість питання у теорії архітектури і суміжних науках.
- 2.2. Історія формування архітектурно-просторового середовища.
- 2.3. Характеристика сучасного стану досліджуваного архітектурно-просторового середовища (натурні замальовки й ескізна перспектива з "пташиного польоту", які виконуються в період літньої науково-дослідної практики). Ландшафтні і архітектурні домінанти, шляхи руху, зонування.

#### 3. Аналіз архітектурно-просторового середовища за темою дослідження

- 3.1. Аналіз об'єктів дослідження
  - 3.1.1. Аналіз філософських концепцій.
  - 3.1.2. Аналіз творів мистецтва.
  - 3.1.3. Аналіз архітектурних творів.
- 3.2. Висновки (гіпотеза рішення проблеми)

### 4.2. ЗАГАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

У наш час система міст зіштовхується із серйозною проблемою - хаотичним розростанням територій, змішанням функцій і втратою архітектурно-естетичної цілісності. Ця ситуація в архітектурі співвідноситься із соціальною ситуацією - втратою людиною духовних орієнтирів. Людина почуває себе в такій системі дискомфортно, тобто не приймає її як щось близьке собі. Дегуманізоване архітектурне середовище входить у конфлікт із завданням гармонічної життєдіяльності й духовного розвитку особистості. Архітектурна діяльність покликана вирішувати цю духовну проблему нарівні з обов'язковими проблемами соціально-економічного, функціонального й конструктивного характеру.

Естетична цілісність архітектурно-просторового середовища міста складається із цілісності його фрагментів. А фрагменти (житлові групи, двори, квартали, інтер'єрні форми), у свою чергу формуються в ціле зі сприймаючою їх людиною. Тому можна вважати **актуальним для сучасного стану архітектури й містобудування** рішення проблеми об'єднання різноаспектних вузлів і фрагментів міста в композиційно-естетичне ціле як результат цілісності функціонально-просторового каркасу міста. Особливо важливим у цій проблемі є завдання регенерації історичного середовища з метою включення його в цілісну систему композиційно-образної естетики міста. Історичне середовище як носій генетичної пам'яті міста цінне своїми якостями близькості до людини: її масштабу, естетиці, прагненню до індивідуальності й своєрідності.

Сучасні проблеми архітектури міста значною мірою призвані розв'язати дослідження з **архітектурного моніторингу міського середовища**. Ці дослідження включають вивчення історичних закономірностей розвитку середовища з точки зору його архітектурно-просторових якостей, оцінювання стану і перспектив середовища щодо його містобудівної функції і композиції, а також прогнозування розвитку і напрямку архітектурних якостей

середовища. Моніторингові дослідження як концептуальні призначені для визначення головних пріоритетів у архітектурній діяльності щодо формування або трансформування міського середовища відносно його економічного і соціального розвитку, філософсько-естетичних запитів соціальної громади, охорони і регенерації історичного архітектурного надбання тощо.

#### **4.3. ОБГРУНТУВАННЯ ТЕМИ Й ПРОБЛЕМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ**

##### **Обґрунтування актуальності теми, вивченість питання, новизна**

Поняття актуальності теми дослідження має на увазі необхідність такого дослідження в цей час. Актуальність обумовлена станом архітектурно-містобудівної теорії й практики, станом реального міського архітектурно-просторового середовища, складністю співвіднесення в цей час нової архітектури й історичного оточення й ін. Актуальність на кожному культурно-історичному етапі визначається соціальним пріоритетом, пов'язаним з культурою, станом економіки й ін.

Обґрунтування актуальності виходить із аналізу ролі виявленої проблемної ситуації в загальному контексті архітектурно-просторового середовища й обґрунтування необхідності її зняття.

Дослідження вивченості питання (теми) у літературі, присвяченій теорії й практиці архітектури дозволяє виявити сучасний стан науки й науковий погляд на заявлену проблему, зрозуміти, наскільки дана тема досліджена, як часто до подібній до тематики звертається архітектурна думка. Вивчення праць по обраній тематичі дозволяє познайомитися з теоретиками архітекторами, зіставити їхні погляди на дану тематику; зрівняти більше ранні й більше пізні концепції й розробки в даному напрямку. Ці знання збагачують думка дослідника. Вони стають науковою опорою й відправним матеріалом для власних розробок.

Для аналізу стану вивченості питання важливо зіставити теорію архітектури й розробки в інших галузях науки, таких як філософія, мистецтвознавство, історія, теорія систем, екологія, семіотика, літературознавство й ін. Шляхом порівняльного аналізу відбираються й зіставляються концепції, що розкривають ту ж тематику у своїх областях знання. Суміжні науки дозволяють розширити уявлення про архітектуру як про просторову науку, що синтезує різні види знань. Ці науки дозволяють розширити бачення теми дослідження від вузькодисциплінарної до багатоаспектної. Залучення зовнішніх концепцій допомагає вийти з кола сформованих вузькопрофесійних подань і знайти нове неординарне рішення.

Дослідження філософських концепцій допомагає осмислити тему методологічно, оцінити різниця поглядів у зв'язку з різними соціальними ситуаціями й історичними епохами, зіставити результат вивчення із сучасною соціальною ситуацією й світоглядом й, у результаті, виробити свій особистий погляд на актуальність і спрямованість теми дослідження.

Розгляду безлічі можливих рішень допомагає вивчення архітектурної практики по даному питанню. При цьому досліджується світовий історичний досвід архітектурної практики на прикладах, що мають статус високомистецьких добутків.

У результаті дослідження робиться висновок про ступінь наукової новизни дослідження.

##### **Обґрунтування проблеми дослідження**

Проблема наукового дослідження базується на виявленій у натурі й аналітично дослідженій конкретній проблемній ситуації (яка відбиває певну невідповідність, якусь складність і т.д.), але відрізняється від неї теоретичною спрямованістю.

*Проблемою в науці називається суперечлива ситуація, що виступає у вигляді протилежних позицій у поясненні яких-небудь явищ, об'єктів, процесів і потребує адекватної теорії її вирішення.*

Проблеми розділяються на загальні й окремі.

Загальні проблеми охоплюють область теорії архітектури й містобудування й досить значні питання проектної практики.

До окремих (локальних) проблем ставляться проблеми на рівні розгляду конкретних питань, що виникають у процесі проектування й будівництва будинків і містобудівних комплексів.

Визначення *локальної проблеми* стимулює пошук і конкретизує напрямок творчих зусиль. Тим самим проект здобуває чітко виражений *зідум*. Природно, що проблема повинна впливати із суті навколишнього середовища, соціальних умов.

Проблемний метод аналізу і проектування припускає серйозні розумові і творчі зусилля в подоланні труднощів завдання, розглянутого під кутом зору висунутої концепції і сформульованого завдання. При цьому *творчий процес являє собою ланцюг логічних операцій: постановку проблеми, передбачення кінцевого результату, відшукування протиріч, що заважають досягненню мети, і їхнє вирішення*.

Проблемна ситуація<sup>2</sup> містить щось невідоме, нерозкрите, передбачуване. Усвідомлення вимог до об'єкту в умовах проблемної ситуації, веде до упорядкування уяви і фантазії архітектора і гарантує більш реалістичне відношення до роботи.

Обґрунтування проблем сучасної архітектури є складовою частиною наукових досліджень. Проблемні ситуації виникають у процесі рішення певних завдань, що мають внутрішні протиріччя, наприклад, таких як:

а) обґрунтування застосування тих або інших композиційних засобів і прийомів формування цілісності в архітектурі;

б) сполучення сучасного й історично сформованого архітектурного середовища для життєдіяльності людини;

в) об'єднання функціонально-практичних факторів з композиційними й естетичними факторами архітектури;

г) гармонічне сполучення архітектури із природним оточенням, із соціальним змістом, традиціями народу й ін.

У передпроектних дослідженнях виявлення й формулювання конкретної проблеми з'являється як висновок з обстежень реального середовища. Проблема виникає з тих протиріч або не погодженостей, які мають місце в конкретних умовах. Рішення проблеми в архітектурі здійснюється за допомогою створення, поновлення або реконструкції середовища життєдіяльності людини.

*Кожна проблема складається з тези й антитези, які розглядаються з погляду людини, його вимог до середовища, особливостей його поводження й навичок існування.* Тому кожна архітектурна проблема тісно пов'язана із проблемами «людського фактора». К.Норберт-Шульц в 1971 році писав: «Архітектурний простір можна уявити як концентрацію екзистенціального простору людини».

Проблеми в архітектурі виникають й у зв'язку з тим, як архітектори певного часу розуміють сутність архітектури. «Архітектура завжди слухняно виконує бажання й наміри теоретика, що розкриває її сутність», вважає Чарлз Дженкс. Для архітекторів - модерністів 1920 - 1950-х років сутність архітектури полягала в просторі. Для архітекторів 1960-х років її сутністю стало утворення "відчуття місця", "ідентифікація", "персоналізація", а небагато пізніше її сутність уже визначається поруч із термінами навколишнє середовище, екологія, енергія, рух і лінгвістичне розуміння архітектурного добутку, його синтаксисом (правилами), семантикою (знаками або символами), скульптурністю.

---

<sup>2</sup> Наявність у проблемній ситуації суперечливих даних породжує процес мислення, спрямований на їх «зняття».



#### 4.4. МОДЕЛЬ ОБРАЗНОГО УЯВЛЕННЯ ПРО ПРОБЛЕМУ

На початковій стадії наукового аналізу для наочного уявлення про проблему як про суперечливу ситуацію, викликану нестиковкою двох опозиційних принципів, робиться образна модель. У ній у конкретно-образних формах виражається дане протиріччя. У моделі виявляється ступінь напруженості конфлікту як безкомпромісна боротьба двох антагоністів або як спокійний диспут опонентів.

На демонстраційному листі графічна модель супроводжується цитатами з творів літератури, концепцій філософів, учених й ін., що її пояснюють.

##### Поняття

**Модель** - це аналог пізнаваного об'єкта, що заміняє його в процесі пізнання. Моделі можуть мати вигляд схем, малюнків, текстів й ін. залежно від поставленого завдання. Чим простіше модель (модель-схема), тим вона більш однозначна, логічніша й, разом з тим, грубіша. При фіксації загальної закономірності в ній можуть бути відсутніми нюанси, урахування яких, наприклад, в архітектурній композиції може в принципі змінити точку зору. Художньо-образні моделі (моделі-малюнки) складні, багатозначні й використовуються там, де проблема ще не вирішена остаточно або вирішена на інтуїтивному або гіпотетичному рівні.

**Моделююча діяльність** - це діяльність людини по створенню моделей. Для того щоб результати цієї діяльності могли бути сприйняті як аналоги об'єкта, вони повинні підкорятися певним (інтуїтивно або свідомо встановлюваним) правилам аналогії й, отже, співвідноситися з тією або іншою моделюючою системою.

**Моделююча система** - це структура елементів і правил їхнього з'єднання, що співвідноситься з обраною концепцією упорядкування об'єкта.


|  |   |  |
|--|---|--|
| <p>РОЗДІЛ 1</p> <p><b>НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА:<br/>ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРО-<br/>СТОРОВО-ЧАСОВОЇ ЦІЛІСНОСТІ<br/>ІСТОРИЧНОГО АРХІТЕКТУРНО-<br/>ГО СЕРЕДОВИЩА</b></p> <p>Склад роботи</p> <ol style="list-style-type: none"><li>1. Обґрунтування актуальності роботи</li><li>2. Постановка проблеми, мети і завдань дослідження</li><li>3. Аналіз вивченості питання</li><li>4. Аналіз об'єктів дослідження</li><li>5. Загальні висновки</li><li>6. Побудова висновкової моделі</li></ol> <p><b>ОБРАЗНА МОДЕЛЬ:<br/>протистовбство просторових<br/>опозицій</b></p> | <p><b>ПРОБЛЕМА</b> протистовбчя сучасного і історичного середовища як несумісність просторово-часових ритмів і масштабних стереотипів, обумовлених несумісністю старої і нової діяльності</p> <p><b>МЕТА</b> Виявити характерні просторово-часові стереотипи архітектурно-просторового середовища на основі</p> <ol style="list-style-type: none"><li>1- виявлення особливостей візуального сприйняття середовища людиною;</li><li>2- виявлення домінуючого принципу і ритмічних побудов, які формують композиційну цілісність архітектурно-просторового середовища</li></ol> <p><b>МЕТОДОЛОГІЯ</b> Методологічною посилкою є розуміння цілісності в архітектурі як гармонії, основа ній на боротьбі опозиційних начал; сприйняття і переживання цієї боротьби людиною, метафоризація і символізація з акцентуванням архетипічної основи - "концепту"</p> <p><b>МЕТОДИКА</b> Аналіз творів мистецтва, архітектури, містобудування, концепцій філософії, мистецтвознавства (в т.ч. міфології), з точки зору створення цілісного художнього твору</p> |  |
|--|---|--|

Рис. 2. Приклад вступної частини до науково-дослідної роботи. Визначення проблеми як протистовбства опозиційних якостей (у даному прикладі - солярний герой і хтонічний змій). Студ. Г.Гамалей, н. кер. проф. С.О.Шубович, ст. викл. Л.П.Панова.

## 4.5. АНАЛІЗ ОБ'ЄКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ



Рис. 3. Приклад оформлення графічної частини дослідження. Компонування вступної частини і об'єктів дослідження в основній частині роботи. Студ. О.Лякун, н. кер. проф. С.О.Шубович, ст. викл. Л.В.Дрьомова.

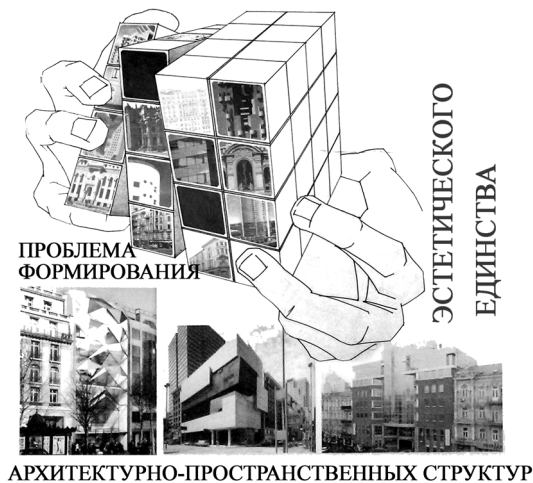


Рис. 4. Образная модель проблемы исследования. Студ. Денисенко, н.кер. доц. О.В.Вдовичка.

Дослідження спирається на вивчення світового досвіду рішення ситуацій, близьких до заявленої проблеми дослідження. Для цього вибираються архітектурні ансамблі, у яких виявлені опозиції становить провідну роль але їхній конфлікт снять конкретним архітектурним рішенням.

Для створення алгоритмічної моделі архітектурно-композиційного дослідження розглядаються твори образотворчого мистецтва, літератури, кіно або ін., близькі за тематикою,

архітектурно-пространственных структур композицією, філософському осмисленню й ін. У творах мистецтва художньо-композиційний аспект з'являється в найбільш чистому виді, не ускладненому архітектурно-утилітарними завданнями. Це дозволяє легше вичленувати проблему дослідження й проаналізувати способи її рішення.

**Поняття «об'єкт дослідження»** виходить з визначення архітектури як мистецтва формування простору для конкретної діяльності людини. Виходячи з цього поняття «об'єкт дослідження» включає в себе перед усім просторові компоненти архітектурного середовища - від регіону, міста, фрагментів міста до інтер'єрів (ансамблю, будинку) та окремих елементів архітектурної пластики, елементів ландшафту тощо.

**Аналіз об'єктів дослідження** повинен проводитись на базі ґрунтового вивчення теоретичних праць з обраної тематики і існуючих досліджень обраного об'єкта, історії розвитку об'єкта і навколишнього середовища, містобудівної (функціональної та композиційної) ролі об'єкта в ансамблі міста, свідоцтва по автора або авторів.

Методика дослідження обраного твору мистецтва чи архітектури включає наступне:

- вивчення історії та умов створення твору;
- вивчення змісту твору мистецтва, функціональної структури і композиції твору архітектури;
- аналіз твору відповідно до заявленої проблеми;
- формулювання висновку щодо рішення проблеми на прикладі даного твору і виконання відповідної аналітичної моделі.

В графічній частині роботи обрані об'єкти компонуються у вигляді блоків малюнків, креслень або фото у такій послідовності: спочатку дається посилання на філософську концепцію, що розкриває проблему і аналіз твору мистецтва. Далі йдуть 3-4 приклади творів архітектури і містобудування, кожний з яких супроводжується графічною моделлю як висновком з аналізу твору. В заключній частині даються загальні висновки і результуюча модель.

При захисті роботи науково-дослідна частина

роботи подається після матеріалів натурних досліджень середовища.

В текстовій частині дається: 1) детальний опис об'єкту – соціально-економічні умови створення або трансформації, автор, місце, стилістична і містобудівна характеристика, функція і композиція; 2) текст і схеми аналізу; 3) висновки з аналізу об'єкту. В заключній частині наводяться загальні висновки, які відповідають заявленій меті і завданням. Висновки повинні відповісти на питання як вирішити поставлену проблему. Висновки супроводжуються графічною моделлю, яка співвідноситься з проектною частиною роботи.



Рис. 5. Приклад моделювання. Студ. М.Єлісєєва, н.кер. проф. С.О.Шубович

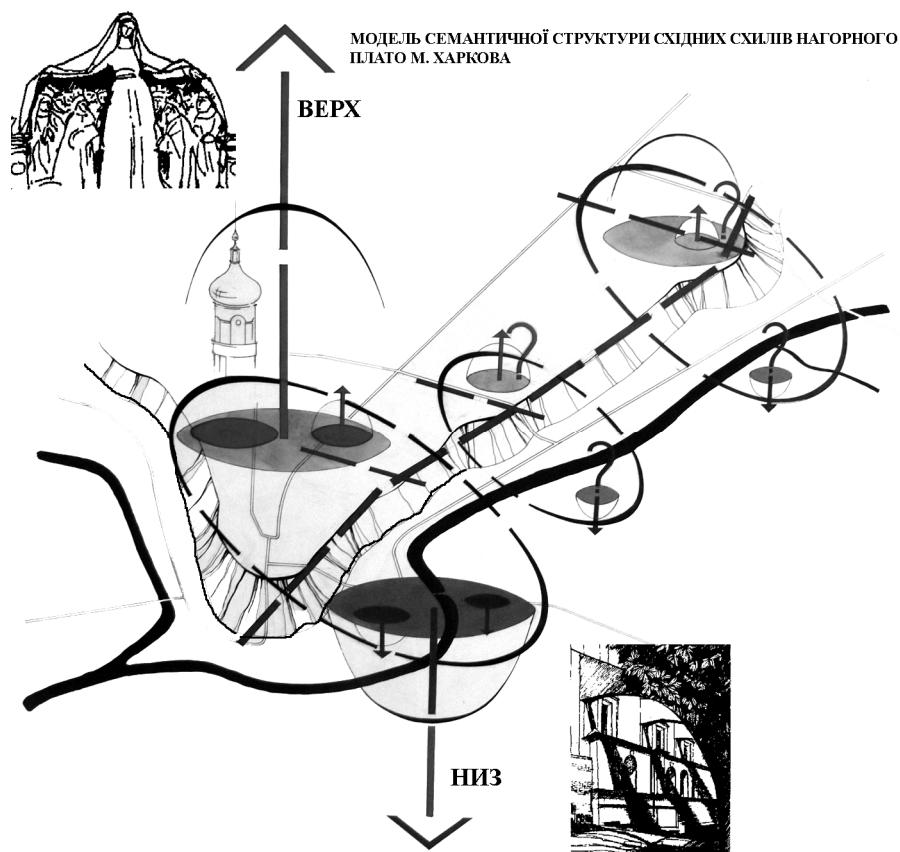


Рис. 6. Приклад виконання моделі-концепції за результатами наукового дослідження. Маг. О.Лякун, н.кер. проф. С.О.Шубович

## 5. СКЛАД НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЗА МОДУЛЕМ 2

### ЗМІСТ РОБОТИ

1. Аналіз функціональної структури об'єкту дослідження.
2. Аналіз композиційної структури об'єкту дослідження.
3. Архітектурний моніторинг міського середовища.

За модулем 2 виконується прикладне дослідження, яке є продовженням теоретичної частини загальної науково-дослідної роботи. Прикладне дослідження обраного архітектурно-просторового середовища проводиться з точки зору тематики теоретичної частини роботи (модуль 1) і ґрунтується на її висновках.

Аналіз середовища проводиться у дві стадії: аналіз функціональної структури і аналіз композиційної структури. Обидві структури розкривають загальну цілісність середовища як системи.

### 5.1. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ

#### Склад аналізу

1. Структура ландшафту (на рівнях регіону, міста, фрагменту міста).
2. Структура економічних і функціонально-транспортних зв'язків (вузли тяжіння і головні напрямки в зв'язку з ландшафтом).
3. Історична структура регіону, міста (пам'ятки архітектури, історичні зони, квартали, ансамблі).
4. Інженерна інфраструктура (електричні, теплові, каналізаційні та інші мережі на рівні міста) (за необхідністю).
5. Структура функціональних зон (житлова, виробнича, громадські центри, рекреаційна, транспортна, комунально-складська; особливо відмітити зони концентрації діяльності, унікальних ландшафтів, історичних пам'яток) на рівні регіону, міста, досліджуваного району або комплексу.

#### Аналіз функціональної структури об'єкту дослідження

Структурно-аналітичні схеми виконуються в період семестрової роботи. Вони відбивають досліджуваний структурний рівень середовища й даються в зіставленні зі структурно-аналітичними схемами середовища більше високого й більше низького структурних рівнів, тим самим, даючи подання про середовище як про цілісну багаторівневу систему.

Завдання аналітичних схем виявити механізм з'єднання в цілісну систему окремих структурних компонентів середовища міста (ансамблю).

#### Аналіз структури ландшафту

Структурними елементами ландшафту є вузли його просторової структури й просторові осі, їх з'єднуючі.

**Просторові осі** ландшафту формуються динамічними ландшафтними формами: долинами рік, тальвегами балок, лініями вододілів. До таких ландшафтних форм можуть відноситись характерні крайки балок, лінії підніжжя пагорбів, крайки лісових масивів тощо.

**Просторові вузли** ландшафту формуються статичними елементами, що стикують ландшафтні осі: вершинами пагорбів, мисами, місцями злиття рік тощо.

Також фіксуються характерні крайки схилів, акваторії та інші специфічні елементи ландшафту.

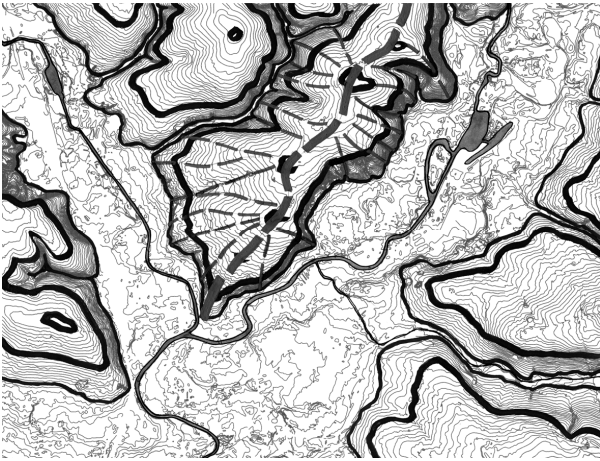


Рис. 7. Схема структури ландшафту. Фіксація рельєфних характеристик: вододілів, тальвегів, крайок схилів. Рис. студ. О.Лякун і С.Герасимової.

При виконанні різнорівневих схем фіксуються розбіжності в їхній структурі - від великих вузлів й осей на вищому рівні до дрібних, нюансних розбіжностей просторово-осьової структури на нижчому рівні.

Аналіз ландшафту включає фіксацію **місць унікальних ландшафтів**, домінуючі

форми ландшафту, можливості візуальних контактів: які забезпечують так звані **«візуальні басейни і візуальні плацдарми»**. Можуть бути виявлені **природні ландшафти і антропогенні (урбанізовані) ландшафти**.

### Аналіз структури соціально-економічних зв'язків і шляхів руху

Економічні (соціально-економічні) зв'язки міста визначаються зв'язками з місцями постачання і збуту сировини і товарів, з рекреаційними і культурними центрами. Ці зв'язки визначаються на кожному структурному рівні – регіональному, міському, локальному. Економічні зв'язки формують головні напрямки розвитку міста та його фрагментів. Вони визначають мережу транспортних шляхів руху (автошляхи, залізничні, водні і повітряні шляхи руху), які забезпечують функціонування економічних зв'язків.

Зовнішні й внутрішні шляхи руху транспорту й пішоходів утворюють **містоформуючу структуру**. Її найвищий структурний рівень включає регіональні й загальноміські транспортні комунікації; найнижчий - пішохідні шляхи (по вулицях й алеях, квартальні й ін.), місцеві проїзди, житлові вулиці.

При визначенні важливості тієї чи іншої транспортної або пішохідної магістралі треба розуміти, по-перше їх роль у структурі соціально-економічних зв'язків досліджуваного вузла і структури міста або регіону в цілому; по-друге, віднесеність магістралі до нормативної класифікації.

За дослідженням виконуються схеми транспортно-комунікаційних структур (схеми шляхів руху).

НА МОСКВУ



НА СИМФЕРОПОЛЬ

НА РОСТОВ-НА-ДОНУ



Харків. Вулично-дорожня мережа. А - міська; Б - загальноміського центру

Рис. 8. Приклад виконання схем шляхів руху. Схеми шляхів руху генплану Харкова за В.Л.Антоновим

### **Аналіз структури функціональних зон**

Функціональна структура включає зони й центри функціональних зон міста, району й ін. і функціональні зв'язки між ними. На нижчих рівнях у структурі функціональних зон виділяються т.зв. «підзони» - додаткові специфічні зони, сформовані на локальному рівні (у мікрорайоні – зони школи, дитячого садку тощо). За дослідженням у графічній частині виконуються схеми функціонального зонування досліджуваної території.

### **Аналіз історичної структури досліджуваного середовища**

Історичну структуру архітектурно-просторового середовища складають пам'ятники архітектури, історичні зони, квартали, ансамблі, історичні ландшафти; їх відношення між собою і відношення до оточуючого середовища.

*Схема культурно-значимої (історико-культурної) структури середовища* включає наявність пам'ятників культури, архітектури й містобудування; наявність історично цінного середовища, охоронних зон; наявність дисонуючих елементів середовища. При цьому може бути проведений ретроспективний аналіз просторової структури середовища й ін. При аналізі даної структури виділяються поняття «пам'ятник архітектури» (з визначенням його класифікаційного рівня) і «фонова забудова»; визначається архітектурно-просторова обумовленість того й іншого як певної історико-культурної цілісності. Особлива увага приділяється фіксації історично сформованих просторів на нижчих структурних рівнях.

На кресленні дається експлікація, де вказується назва об'єкту, датування, автор. При потребі можуть бути відмічені зниклі історичні споруди або ті, що намічені до зносу). Пам'ятники архітектури показують на схемі разом з ландшафтом (горизонталями), вуличною мережею і на нижчому рівні - мережею пішохідних шляхів.

### **Аналіз характеристики стану забудови**

У характеристику стану забудови входять відомості про поверховість будівлі, будівельний матеріал, ступінь зношування у відсотках, використання (будівля житлова, нежитлова, громадська, виробнича) тощо.

Характеристика стану забудови складається за допомогою зорового спостереження, експертного висновку або на підставі документів.

При аналізі відзначається історико-культурний статус будинку або комплексу, якість і схоронність сформованих їм просторів. На цій стадії може бути даний висновок про необхідність реставраційних робіт, реконструкції або зносі об'єкта, відтворенні або перетворенні просторової структури й ін.

## **5.2. АНАЛІЗ КОМПОЗИЦІЙНО-ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ**

### **Склад аналізу**

1. Структура ландшафтних, соціальних і архітектурних домінант досліджуваного середовища.
2. Структура композиційних зв'язків.
3. Образно-семантична структура композиції.

### **Аналіз структури домінант досліджуваного середовища**

Аналіз структури домінант має на меті вивчення узгодженості між ландшафтними, соціальними і архітектурними домінантами досліджуваного середовища. Під домінантою тут розуміється композиційно виявлений вузол, який є головним у середовищі з точки зору його соціальної ролі, масштабу, візуальної характеристики, стикування на собі головних візуальних каналів тощо. Цей аналіз включає схеми, натурні фото або малюнки. Основою для такого аналізу є дослідження ландшафтної структури і структури пам'ятників

архітектури, які найчастіше є і архітектурними домінантами міста чи його фрагменту. В текстовій частині записки дається висновок про їх відповідність структурній цілісності або про відсутність такої.

У зв'язку зі складністю включення архітектурно-просторової структури об'єкта в архітектурно-просторову структуру середовища можна звернутися (на кожному структурному рівні або одному - головному) до контекстуальної моделі середовища. У ній об'єкт, навколишнє середовище й сюжетно важливі фрагменти об'єкта постають у наступних відносинах:

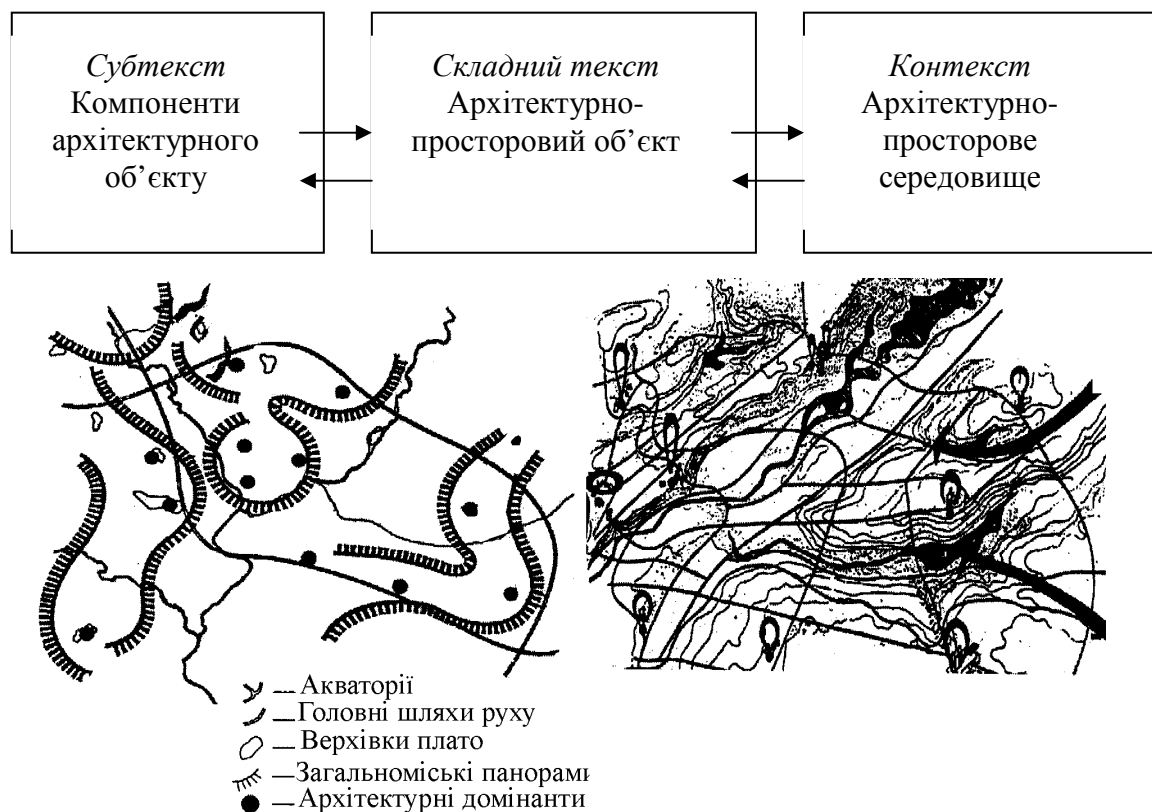


Рис. 9. Приклад схеми аналізу співвідношення архітектурних домінант і ландшафту. Формування міських панорам. Схеми планіметрична і просторова (За В.Л.Антоновим).

### Аналіз композиційно-просторової структури середовища

Цей аналіз містить дослідження структури композиційних зв'язків (зовнішніх і внутрішніх), тобто зв'язків різнорівневих домінант між собою, зв'язків між домінантами і рівнями середовища міста.

При аналізі композиційно-просторової структури виділяють домінуючі композиційні об'єкти («вузли») і «тло». Композиційно-просторову структуру визначають композиційні вузли й композиційні зв'язки між ними. **Композиційними вузлами** служать ландшафтні й архітектурно-композиційні домінанти (провідні ансамблі або одиничні об'єкти, унікальні елементи ландшафту - пагорби, ріки тощо). (Визначення композиційної домінанти див. МУ за курсом «Композиція» для 1 курсу). У композиційній структурі розрізняються регіональні, міські, локальні або інтер'єрні (внутрішні) домінанти, а також "об'єкти, що підігрують" їм, тобто такі, що не претендують на домінуючу роль, але виділяються із загального середовища. Вони можуть бути домінантами на більш низькому структурному рівні. Композиційне завдання домінанти - зв'язати в ціле суміжні рівні структури за допомогою композиційних зв'язків між головними елементами цієї структури. За належністю до певного структурного рівня домінанти поділяються на зовнішні (відносно структурного рівня) і внутрішні.

Під **композиційними зв'язками** розуміють:

1 - **візуальні зв'язки** (розкриття, що фіксують безпосередні зорові контакти й враження; умовою для здійснення візуальних зв'язків є наявність «візуальних каналів» або «візуальних басейнів»). Ці зв'язки виявляють головні просторово-композиційні вузли архітектурно-просторового середовища;

2 - **просторові зв'язки** (фіксуються просторовими осями, перетини яких виявляють композиційні вузли). Ці зв'язки виявляють композиційно-просторову структуру архітектурного середовища і характеризують її цілісність (наявність домінуючого об'єкту, відповідність «вузлів» і «осей» одного структурного рівня, відповідність різних структурних рівнів)

3 - **просторово-часові зв'язки** (послідовність вражень від зміни розкриттів або т.зв. «видових картин» або «кадрів»). Просторово-часові зв'язки фіксуються замальовками за ходом руху, який завершується кульмінаційним розкриттям на домінанту (зовнішню або внутрішню). Завдання цього типу зв'язків, розкрити просторову мову архітектурного середовища.

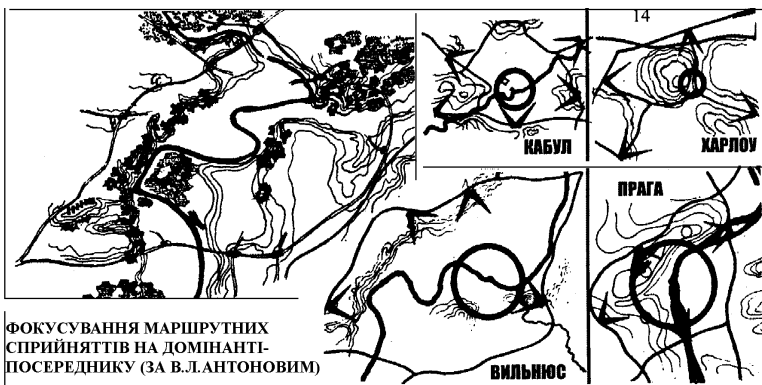


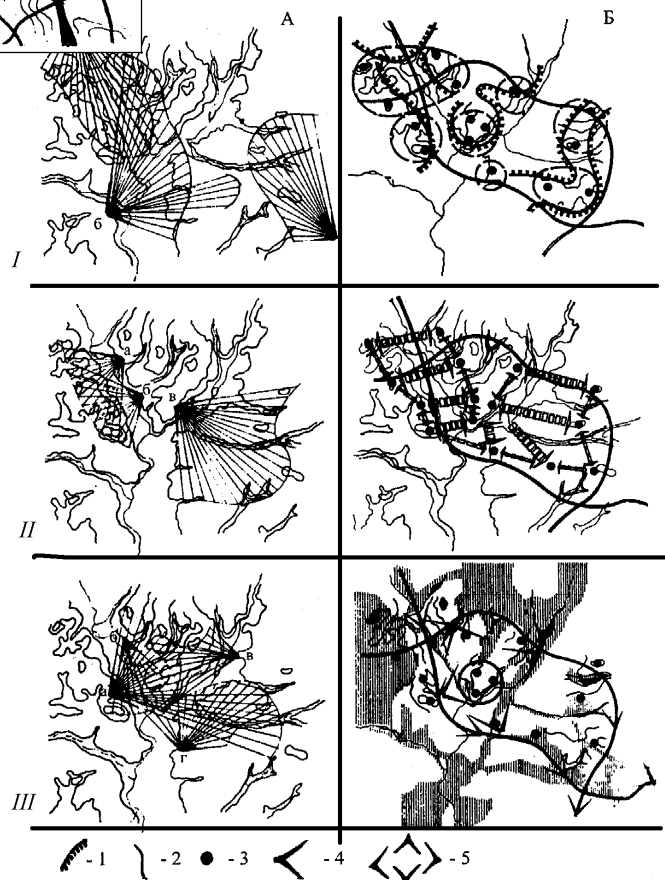
Рис. 10. Приклад виконання схем композиційного аналізу просторово-часової структури міста (за В.Л.Антоновим)

Рис. 11. Приклад графічного подання композиційних схем.

Харків. Схема формування композиції міста-центра як складової частини регіону.

А – Візуально-просторові особливості ландшафту. Зорові взаємозв'язки.  
Б – просторово-часова композиційна структура регіону і міста-центру.  
(За В.Л.Антоновим)

1 – загальноміські панорами; 2 – головні шляхи руху; 3 – архітектурні домінанти; 4 – напрямки огляду; 5 – фокусування сприйняття на загальноміському центрі.



**Загалом, композиційні зв'язки забезпечують композиційний контакт між суміжними (низьким і більш високим) структурними рівнями за допомогою композиційно-просторового (візуального, просторового, часового) співвіднесення домінант цих рівнів.**

Графічна схема (або схеми) композиційно-просторової структури відбиває наявність домінант і характер композиційних зв'язків між ними.



Композиційні схеми виконуються планіметрично і просторово (у перспективі «з пташиного польоту» або в аксонометрії). До цих зображень можливе додавання начерків з точки зору людини (видових перспектив).

#### **Аналіз образно-семантичної структури композиції**

Аналіз образно-семантичної структури композиції досліджуваного середовища виконується за роботами, виконаними за курсами «Формування художнього образу» та «Теорія гри». При цьому аналізі треба пам'ятати, що семантика або смисл об'єкту це відношення реального об'єкту до того, що цей об'єкт позначає (певного ідеального образу – «реальності вищого порядку»). При виконанні цієї роботи треба звернутися до відповідної методичної і наукової літератури.

### **5.3. АРХІТЕКТУРНИЙ МОНІТОРИНГ ДОСЛІДЖУВАНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Завдання виконується за курсом «Архітектурний моніторинг міського середовища».

### **5.4. ТЕКСТОВА ЧАСТИНА РОБОТИ**

У текстовій частині треба дати аналітичний опис кожної схеми, зіставляючи схеми за структурними рівнями. Текст опису кожної наступної схеми повинен логічно співвідноситися з попереднім описом. Для написання тексту варто користуватися літературними й картографічними джерелами, а також натурними малюнками й спостереженнями, проведеними при вивченні об'єкта в період літньої практики.

В текстовій частині записки дається висновок про співвіднесеність функціональної і композиційної структур, ландшафтних і архітектурних домінант, структурну і образну цілісність середовища або про відсутність такої, просторову (просторово-світлову ритміку, масштабні закономірності тощо. Дається обґрунтування моніторингової оцінки стану середовища і прогнозування його подальшого розвитку.

Результати аналізу поєднуються в **опорному плані** (ситуаційній схемі) досліджуваного фрагмента середовища.

### **5.5. СКЛАД ГРАФІЧНО-АНАЛІТИЧНОЇ ЧАСТИНИ РОБОТИ**

Ситуаційний план (1: 500, 1:1000)

Аналітичні схеми (М 1: 200, 1: 500, 1:1000):

- схеми структури ландшафту;
- схеми структури шляхів руху;
- схеми структури функціональних зон;
- схема культурно-значимої (історико-культурної) структури середовища;
- схема характеристики стану забудови.;
- схеми композиційно-просторової структури середовища (структура домінант, структура просторових осей, візуально-просторова структура, просторово-часова структура).
- моделі образної структури середовища (у вигляді схем, малюнків або текстів).

Усі схеми виконуються за рівнями просторової структури досліджуваного об'єкту.

В композиційному аналізі ортогональні схеми доповнюються просторовими зображеннями у вигляді видових кадрів і ескізних перспектив «з пташиного польоту» або аксонометрій.

Склад роботи в цілому і склад графічних матеріалів можуть бути скореговані за консультацією з науковим керівником

## 6. ПРОЕКТНА ЧАСТИНА

В межах наукового дослідження проектна частина загальної роботи розглядається як експериментальна, яка може бути використана для практичної перевірки отриманих наукових (теоретичних) результатів.

### Структура проектної частини роботи

1. Філософсько-образна ідея проекту.
2. Функціонально-просторова структура проектного об'єкту.
3. Композиційно-просторова структура проектного об'єкту.
4. Реалізація висновків наукового дослідження у проекті.
5. Інженерна частина проекту.

## 7. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У загальних висновках міститься формулювання результату роботи: наукового дослідження і його проектної апробації. Основою для формулювання результату є завдання, які були визначені на початку дослідження. Всі пункти завдань повинні бути відбиті у висновках.

На підставі проектного рішення має бути виконана теоретична модель результуючої концепції науково-дослідної роботи.

Текстова частина проекту має бути ілюстрована графічними матеріалами роботи, фотографіями, малюнками, схемами тощо.. Якщо в дослідженні використаний великий об'єм тексту або ілюстраційних матеріалів, їх можна представити у вигляді додатків, які подаються у записці після основного складу тексту.

## 8. РОЗПОДІЛ ЧАСУ ЗА МОДУЛЯМИ ТА ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

| Модулі (семестри)<br>та змістові модулі | Всього,<br>кредит/годин | Форми навчальної роботи |             |                               |
|---|-------------------------|-------------------------|-------------|-------------------------------|
|   |                         | Лекції                  | Практ. зан. | Самостійна<br>робота студента |
| Модуль 1                                | (2/ 32 )                | -                       | (2/ 32)     | 38                            |
| ЗМ 1.1                                  | (0,5/8 )                | -                       | (0,5/8)     | 12                            |
| ЗМ 1.2                                  | (0,5/8 )                | -                       | (0,5/8)     | 12                            |
| ЗМ 1.3                                  | (1/16)                  | -                       | (1/16)      | 14                            |
| Модуль 2                                | (2/ 36 )                | -                       | (2/ 36)     | 38                            |
| ЗМ 2.1                                  | (0,5/8 )                | -                       | (0,5/8)     | 12                            |
| ЗМ 2.2                                  | (1/16)                  | -                       | (1/16)      | 12                            |
| ЗМ 2.3                                  | (0,5/8 )                | -                       | (0,5/8)     | 14                            |

## **9. СКЛАД НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА**

### **НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЧАСТИНА**

Стор.

#### **ВСТУП**

Актуальність теми і проблеми дослідження. Мета і завдання, новизна дослідження. Апробація роботи. Графічна модель образного уявлення про проблему.

#### **РОЗДІЛ 1. СТАН ПРОБЛЕМИ**

- 1.1. Історія формування архітектурно-просторового середовища.
- 1.2. Вивченість питання.

#### **РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА ДОСЛІДЖЕННЯ (ТЕМА ЗА ОБРАНОЮ ПРОБЛЕМОЮ)**

- 2.1. Аналіз об'єктів дослідження
  - 2.1.1. Аналіз філософських концепцій.
  - 2.1.2. Аналіз творів мистецтва.
  - 2.1.3. Аналіз архітектурних творів.
- 2.2. Висновки

#### **РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНА ЧАСТИНА ДОСЛІДЖЕННЯ (ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАНОГО АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА)**

##### **3.1. Аналіз функціональної структури об'єкту дослідження**

- 3.1.1. Структура ландшафту.
- 3.1.2. Структура економічних і функціонально-транспортних зв'язків.
- 3.1.3. Структура функціональних зон.
- 3.1.4. Історична структура (структура пам'ятників архітектури).
- 3.1.5. Стан забудови.
- 3.1.6. Інженерна інфраструктура (за необхідністю).

##### **3.2. Аналіз композиційно-просторової структури об'єкту дослідження**

Структура ландшафтних, соціальних і архітектурних домінант досліджуваного середовища.

Структура композиційних зв'язків.

Образно-семантична структура композиції.

##### **3.3. Архітектурний моніторинг міського середовища**

##### **3.4. Висновки**

#### **ПРОЕКТНА ЧАСТИНА**

1. Філософсько-образна ідея проекту.
2. Функціонально-просторова структура проєктованого об'єкту.
3. Композиційно-просторова структура проєктованого об'єкту.
4. Реалізація висновків наукового дослідження у проєкті.
5. Інженерна частина проєкту.

#### **ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ (РЕЗУЛЬТАТ РОБОТИ)**

Література.

Додатки (в разі необхідності)

## СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдотьин Л.Н., Лежава И.Г., Смоляр И.М. Градостроительное проектирование. - М.: Стройиздат, 1989.
1. Антология мировой философии, т.1-4. М.: Мысль, 1970.
2. Антонов В.Л. Градостроительное развитие крупнейших городов. – Киев-Харьков-Симферополь, 2005. – 644 с
3. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений: Учебник для вузов /Адамович В.В., Бархин Б.Г. и др. - М.: Стройиздат, 1985. - 543 с.
4. Бархин М.Г. Город. Структура и композиция. М.: Наука, 1986.
5. Беляева Е. Городская среда как объект зрительского восприятия. - М.: Стройиздат, 1977.
6. Велфлин Г. Классическое искусство. - СПб.: - 1912.
7. Выготский Л.С. Психология искусства. - М.: Педагогика, 1987. - 344 с.
8. Всеобщая история архитектуры: В 12 т. /Научно-исследовательский институт теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры. - М.: Стройиздат, 1973 - 1977.
9. Гибберт Ф. Градостроительство. М.: Стройиздат, 1959.
10. Гидион З. Пространство, время, архитектура. М.: Стройиздат, 1984.-455 с.
11. Гинзбург М.Я. Ритм в архитектуре. - М.: изд.«Среда коллекционеров», 1923.
12. Губіна М.В. Семенов В.Т. Основи містобудівного моніторингу і менеджменту. Конспект лекцій для студентів спец. МБГ. – Харків: ХДАМГ, 2001. – 80 с.
13. Гуманитарный комплекс архитектуры. К вопросу о гуманитарных исследованиях в архитектуре: Монография /Под общ. ред. С.А.Шубович. – Харьков: ХНАГХ, 2005. – 311 с.
14. Глазычев В.Л. Окружающая среда. М.: МН, Прогресс, 1995.
15. Бранч М. Проектирование городской среды. - М.: СИ, 1979.
16. Иконников А.В. Зарубежная архитектура. От «новой архитектуры» до постмодернизма. - М.: Стройиздат, 1982. - 255с.
17. Иконников А.В. Тысяча лет русской архитектуры. - М.: Искусство, 1990. - 384 с.
18. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрада, 1996. – 256 с.
19. Корбюзье Ле. Планировка города. - М.: Стройиздат, 1976.
20. Лавров В.А. Город и его общественный центр. - М.: Стройиздат, 1964.
21. Лосев А.Ф. Античная мифология и ее историческое развитие.
22. Лотман Ю.М. Семиосфера. – С.-Петербург: «Искусство-СПБ», 2004. – 704 с.
23. Лотман Ю.М. Об искусстве. – Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ», 2005. – 704 с.
24. Линч К. Образ города. - М.: Стройиздат, 1982. - 327 с.
25. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве. - М.: Стройиздат, 1986. - 264 с.
26. Нойферт Э. Строительное проектирование (пер. с нем.). - М.: Стройиздат, 1991.
27. Петришин Г.П. та ін. Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження: Навч. посібник. – Львів: Вид. Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 212 с.
28. Саймондс Дж. Ландшафт и архитектура. - М.: Стройиздат, 1965.
29. Соловьева О.С. Лесопарки - парки- дворцово-парковые ансамбли (вопросы пространственной иерархии «зеленых» систем): Учебное пособие по изучению курса «Ландшафтная архитектура».- Харьков: ХГАГХ, 1996.-188 с.
30. Соловьева О.С. Парки и дворцово-парковые ансамбли: Учебное пособие. - Харьков-Симферополь: ХГАГХ-КИПИКС, 1999. - 110 с.
31. Танге К. Архитектура Японии. - М.: Прогресс, 1976.
32. Фремpton К. Современная архитектура. Критический взгляд на историю развития. - М.: Стройиздат, 1990.- 535 с.

33. Эстетические ценности предметно-пространственной среды. Под ред. А.В.Иконникова. - М.: Стройиздат,1990.
34. Яргина З.Н., Хачатрянц К.К. Социальные основы архитектурного проектирования. - М.: Стройиздат, 1990.
35. 88.Шубович С.А. Архитектурная композиция в свете мифопоэтики: - Харьков: РИП «Оригинал», 1999.-637 с.
36. Янковская Ю.С. Семиотика в архитектуре – диалог во взаимодействии. Место семиотических исследований в современной теории.
37. ДБН 360-92\*\* Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений.

## ДОДАТОК. Приклади виконання наукового дослідження

### 1. НАТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

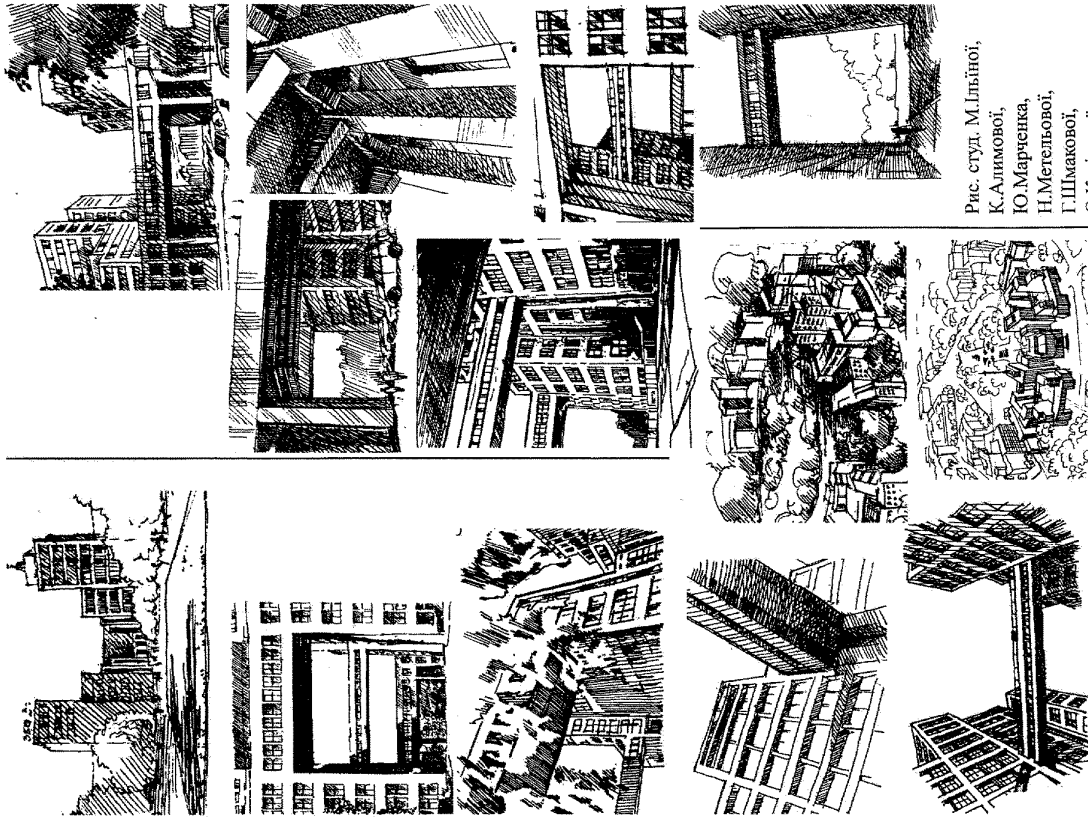
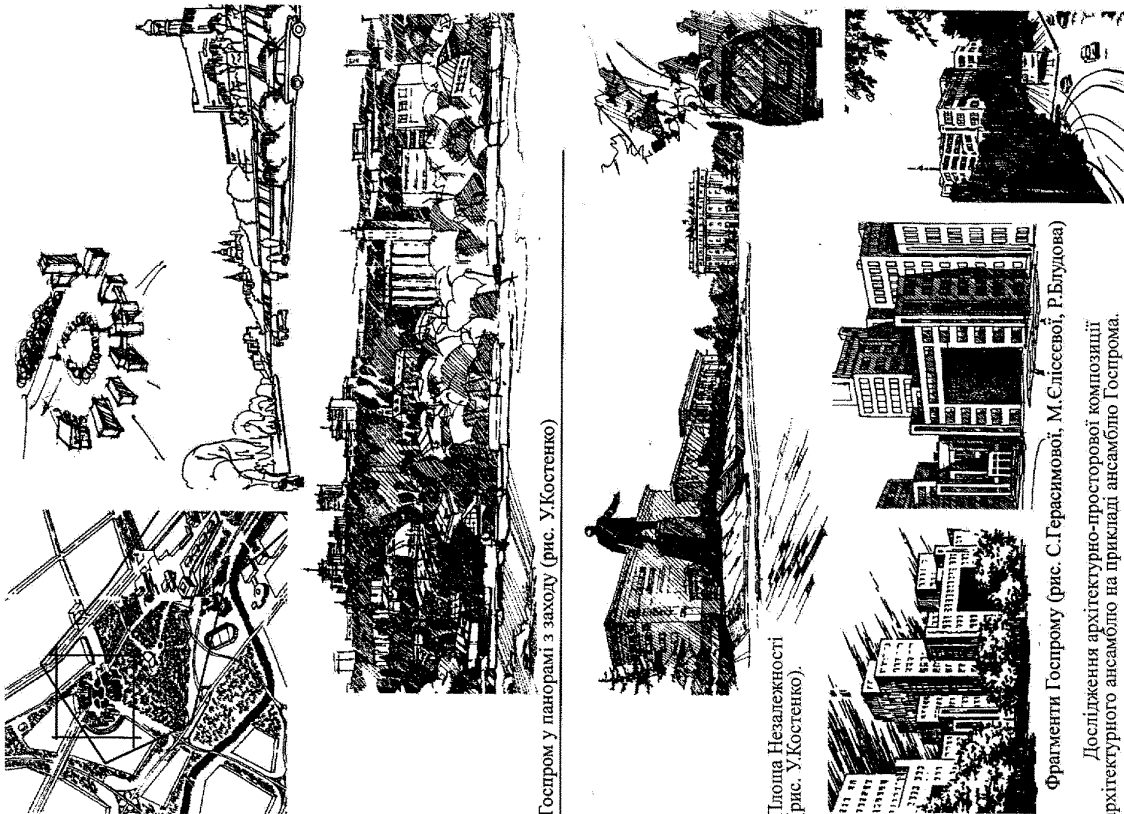


Рис. студ. М.Ільїної,  
К.Алимової,  
Ю.Марченка,  
Н.Метельової,  
Г.Шмакової,  
О.Кулінової

2. Дослідження просторово-часової структури Госпрому через розкриття послідовності сприйняття композиції (аспект проникненості структури). Рух крізь Госпром з площі і на площу.



Госпром у панорамі з заходу (рис. У.Костенко)

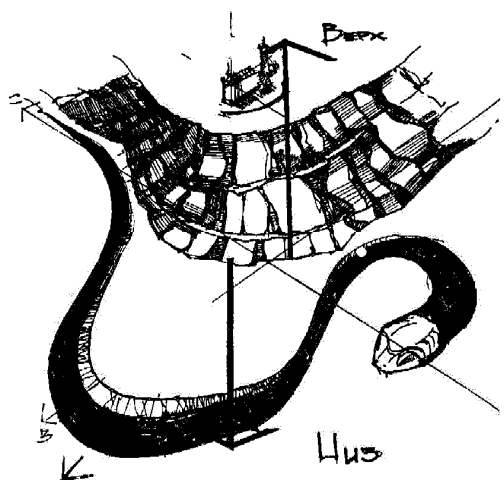
Площа Незалежності  
(рис. У.Костенко).

Фрагменти Госпрому (рис. С.Герасимової, М.Сліпсєвої, Р.Будунова)

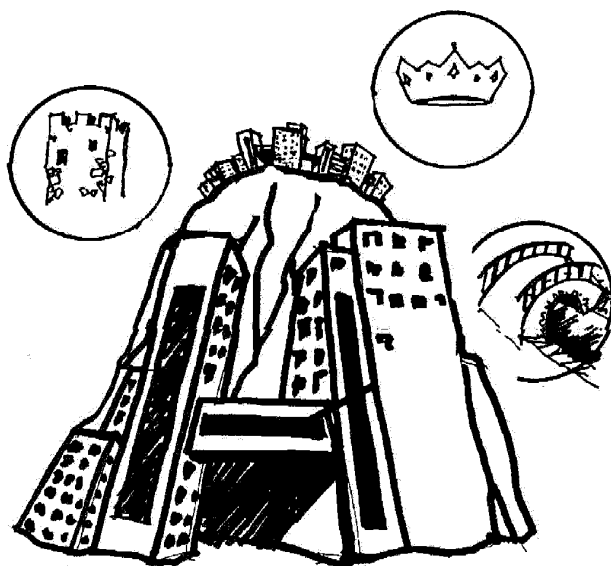
Дослідження архітектурно-просторової композиції архітектурного ансамблю на прикладі ансамблю Госпрома.

1. Домінуюча роль будівлі Госпрому в міських панорамах і просторі площі Незалежності (аспект монолітності структури Госпрому)

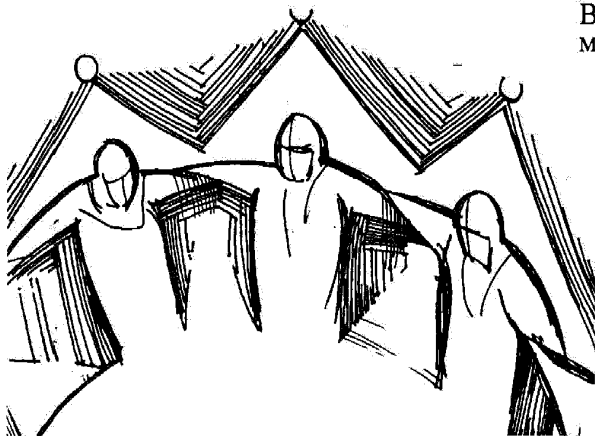
2. ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМПОЗИЦІЇ АНСАМБЛЮ (за курсом «Формування художнього образу»)



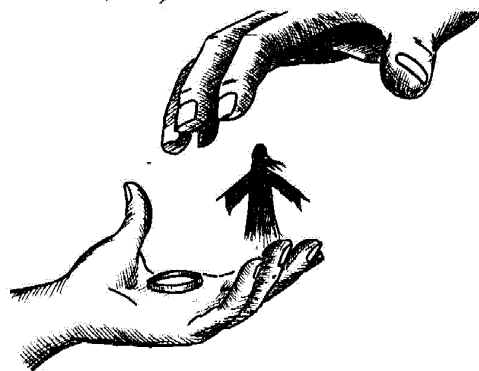
Виявлення головних ландшафтних опозицій (рис. О.Чернухи).



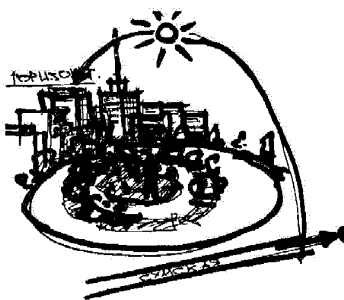
Виявлення міфопоетичної (космогонічної) моделі (рис. К.Ситцевої).



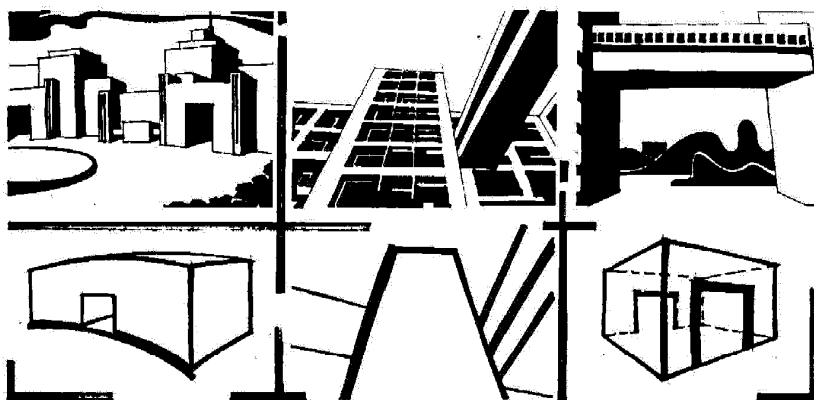
Виявлення архетипічних аспектів міфопоетичній моделі (солярний аспект: кільце - коло - хоровод - сонце) (рис. К.Алимової).



Виявлення структури людина - світ як масштабної структури ансамблю (рис. Є.Тимченка)



Виявлення міфопоетичній (космогонічної) метафори ансамблю (рис.Г.Петренко).

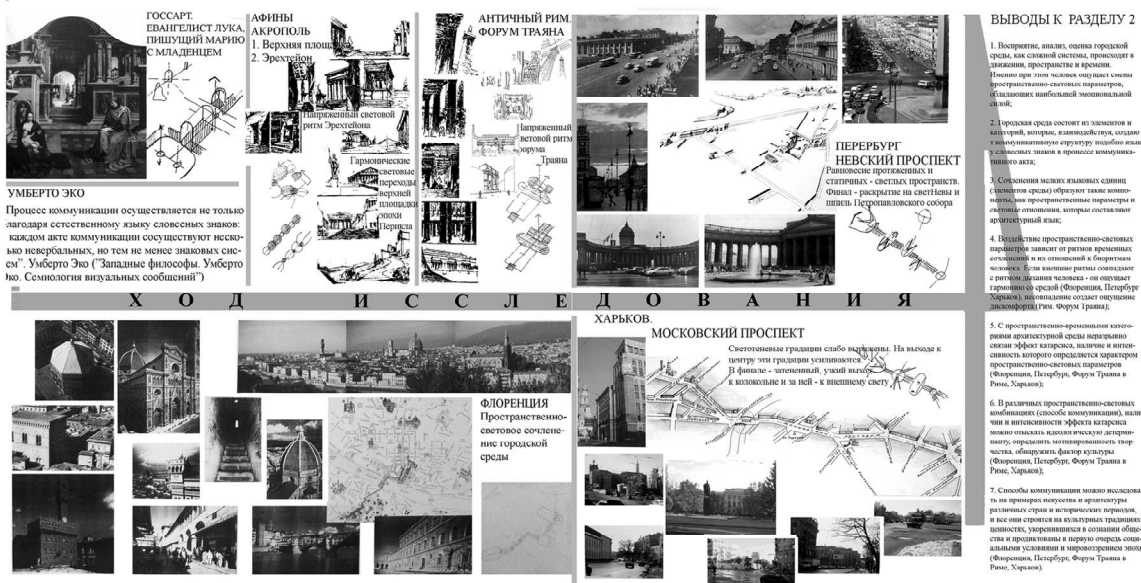


Модельовання (рис. Р.Блудова).

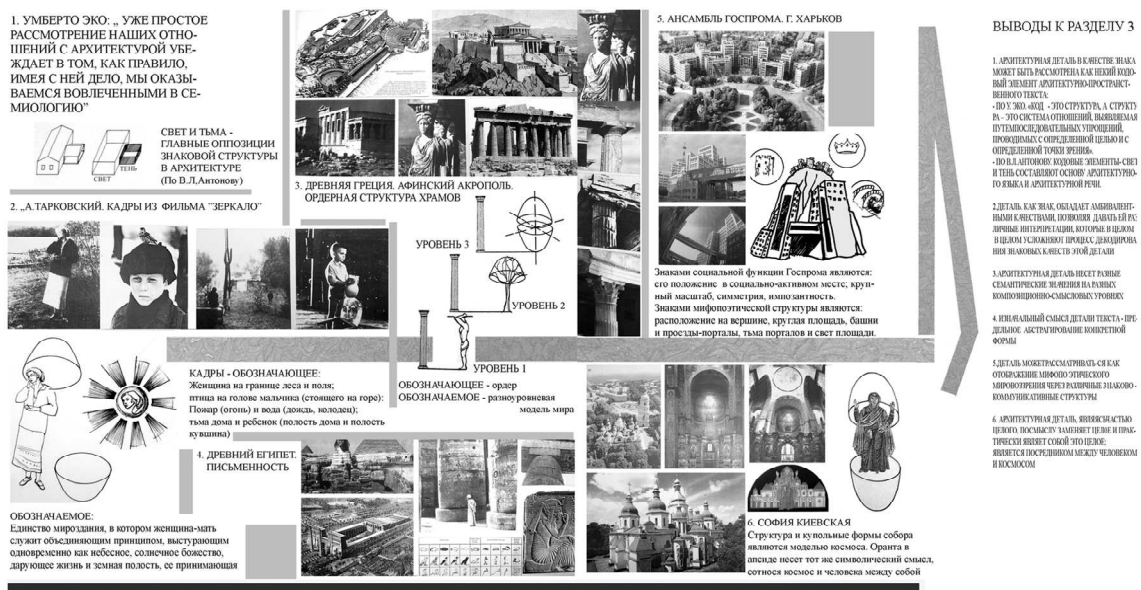
3.Образне узагальнення архітектурних фрагментів ансамблю Госпрома

3. НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЧАСТИНА МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ (студ. О.Лякун, С.Герасимова, н.кер. проф.. С.О.Шубович)

## 2. ПРОСТРАНСТВЕННО-СВЕТОВЫЕ СТРУКТУРЫ КАК ЗНАКОВО-КОММУНИКАТИВНЫЙ ФАКТОР ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ



### 3. КОММУНИКАТИВНО-ЗНАКОВЫЕ КАЧЕСТВА ДЕТАЛИ В АРХИТЕКТУРНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СРЕДЕ



#### 4. ОБЩИЕ ВЫВОДЫ.

### Пространственно-световой код



Модель образно-композиционной целостности архитектурной среды города

1. Применение семиотического метода в исследованиях - это реальный способ изучить механизмы формирования смысла в архитектуре.
2. В восприятии архитектурного объекта большую роль играет социально-культурный уровень восприятия и характерные детали-указатели
3. Городская среда состоит из элементов и категорий, которые, взаимодействуя, создают коммуникативную структуру подобно языку словесных знаков в процессе коммуникативного акта. Сочетания мелких языковых единиц (элементов среды) образуют такие компоненты, как пространственные параметры и световые отношения, которые составляют архитектурный язык.
4. Воздействие пространственно-световых параметров зависит от ритмов временных сочений и их отношений к биоритмам человека. Если внешние ритмы совпадают с ритмом дыхания человека - он ощущает гармонично со средой (Флоренция, Петербург), несовпадение создает ощущение дискомфорта (Рим, Форум Траяна). С пространственно-временными ритмо-гизми архитектурной среды неразрывно связан эффект катарсиса, пылкие и интенсивность которого определяется характером пространственно-световых параметров (Флоренция, Петербург, Форум Траяна в Риме, Харьков).
5. Деталь, как знак, обладает амбивалентными качествами, позволяя давать ей различные интерпретации, которые в целом в целом усложняют процесс декодирования знаковых качеств этой детали.
6. Изначальный смысл детали текста - предельное абстрагирование конкретной формы (Египет, пиктографическое письмо, пирамиды). Архитектурная деталь несет разные семиантические значения на разных композиционно-смысловых уровнях (примеры - античный ордер, афинский Акрополь). Деталь может рассматриваться как отображение мифопоэтического мировоззрения через различные знаково-коммуникативные структуры (Харьков, Госпром).
8. Архитектурная деталь, являясь частью целого, по смыслу заменяет целое и практически являет собой это целое; метафорически - она является посредником между человеком и космосом (Харьков, Госпром, София Киевская - Ората).
9. Модель образно-композиционной целостности архитектурной среды города формируется при помощи использования ее знаковых элементов, обозначаемым в которых является представление о мире как универсальной целостности.

### Семантическая структура кода





# ПРИНЦИПЫ РЕГЕНЕРАЦИИ ЭСТЕТИКО-КОМПОЗИЦИОННОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ АРХИТЕКТУРНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СРЕДЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ФРАГМЕНТА ГОРОДА (НА ПРИМЕРЕ КВАРТАЛА ПО ПЕР. КЛАССИЧЕСКОМУ В Г. ХАРЬКОВЕ)

5. Приклад доповіді при захисті комплексної магістерської роботи на тему «Знаково-комунікативна структура архітектурно-ландшафтної композиції міського середовища (на прикладі архітектурно-ландшафтної композиції східних схилів Нагірного плато в м. Харкові)».

Магістрантки С.Герасимова, О.Лякун, К.Ситцева, н.кер. проф. С.О.Шубович

## ЧАСТИНА 1 (автор О.Лякун)

Современное отношение к окружающей человека среде основывается не столько на преобразованиях среды, сколько на ее сохранении. Но, чтобы сохранить столь сложную систему как архитектурно-ландшафтная среда города, ее нужно понимать; т.е. уметь выделить в ней главное, то, что составляет ее доминирующее качество, ее уникальность, ее «гений места».

В теории архитектуры приняты три вида описания композиции архитектурной формы:

1) морфологический - описание строения архитектурной формы.

2) семантический – рассматривающий смысловую или знаковую структуру архитектурной формы.

3) феноменологический или символический, рассматривающий аспект переживания архитектурной формы зрителем.

Семантика обычно понимается как отношение обозначающего к обозначаемому и выявляет, тем самым, смысл рассматриваемой структуры.

Обозначающим выступает любой предмет или явление окружающее нас в действительности. Понимание происходит вследствие коммуникации между воспринимаемым объектом и человеком, которая осуществляется через передачу информации.

Вопросы коммуникации и ее аспекты занимают все большее место в науке и практике. Коммуникативные или знаковые системы становятся объектом изучения целого ряда наук, в том числе архитектуры. Исследовать вопросы коммуникации в архитектуре важно в связи с тем, что такое исследование дает ответ на актуальный вопрос – как архитектурная среда воспринимается человеком? Вопросы коммуникаций на уровне знаковых структур и их моделирования изучает семиотика, в том числе семиотика архитектуры [2, 14, 15, 21].

В виду усложнения городской структуры восприятие современной среды города распалась на ряд составляющих: застройка, ландшафт (преимущественно понимаемый как озеленение), транспортная инфраструктура и т.д. При этом каждая составляющая имеет свой язык – свою знаковую систему, понятную профессионалам и не воспринимаемую потребителем. Поэтому архитектурная среда воспринимается неким конгломератом, в котором перемешаны различные ее аспекты, не связанные в образное целое.

**Следовательно, проблемой исследования** является отсутствие композиционно-образной целостности исторически сложившейся архитектурной среды и ландшафта города в связи с потерей возможности коммуникации между архитектурно-ландшафтной средой и воспринимающим ее человеком.

**Цель работы** – создание модели образно-композиционной целостности архитектурно-ландшафтной среды города при помощи использования ее знаковых элементов.

### **Задачи работы:**

- изучить научные концепции семиотического анализа текстовых структур;
- соотнести принципы семиотического анализа текстовых структур с анализом архитектурно-ландшафтной среды города;
- выявить структуру знаков архитектурно-ландшафтного текста:

- построить модель-концепцию знаковой структуры архитектурно-ландшафтной среды;
- отработать полученные результаты в условиях проектной практики.

**Новизна исследования** заключается в том, что впервые исследуется знаковый код архитектурно-ландшафтной среды как важный компонент его архитектурно-пространственной структуры.

Исследование проведено в соответствии со следующей **структурой**: натурное исследование среды; изучение теоретических работ по проблеме; теоретическое исследование роли знаковых аспектов среды; анализ фрагмента архитектурно-ландшафтной среды Харькова.

**Границами исследуемой территории** являются восточные склоны Нагорного плато г. Харькова, ограниченные с запада ул. Пушкинской, ул. Чубаря, ул. Политехнической, с востока – спуском Веснина, с юго-запада рекой Харьков и историческим центром.

Для данного фрагмента архитектурно-ландшафтной среды Харькова характерным является наличие пластичных склонов Нагорного плато, разрезанных поперечными балками на фрагменты, в которых четко выявлены возвышенные точки рельефа. Эти узлы усилены архитектурными доминантами: ансамблем исторического центра, ансамблем пл. Свободы с ансамблем Госпрома, и рядом доминант меньшего значения.

Архитектурные доминанты в сочетании с рельефом играют роль ориентиров, т.е. знаков, указывающих на наличие социально значимых мест. В архитектурно-ландшафтной среде города эти узлы являются деталями, складывающимися в структуру, наделенную неким коммуникативным качеством. Локальной целью исследования становится исследование знаковых качеств детали, рассмотренной на разных уровнях среды города.

**В процессе исследования** изучены работы В.Л.Антонова, Дж.Саймондса, С.А.Шубович, Ю.Янковской, А.Г.Раппапорта, Ю.М.Лотмана и др.

В ходе исследования был проведен **теоретический анализ** роли детали как знака на различных структурных уровнях среды.

**В результате этого исследования получены следующие выводы:**

1. Архитектурная деталь в качестве знака может быть рассмотрена как некий кодовый элемент архитектурно-пространственного текста:

- по У. Эко, «код - это структура, а структура - это система отношений, выявляемая путем последовательных упрощений, проводимых с определенной целью и с определенной точки зрения».

- по В.Л.Антонову кодовые элементы – свет и тень составляют основу архитектурного языка и архитектурной речи.

- по М.Крампену, необходимо наличие деталей-указателей, дополняющих простой объем и информирующих людей о здании (функциональном назначении, величине, стилистике)

2. Деталь, как знак, обладает амбивалентными качествами, позволяя давать ей различные интерпретации, которые в целом в целом усложняют процесс декодирования знаковых качеств этой детали.

3. Изначальный смысл детали текста - предельное абстрагирование конкретной формы (Египет, пиктографическое письмо). Архитектурная деталь несет разные семантические значения на разных композиционно-смысловых уровнях (пример - Античный ордер, Афинский Акрополь). Деталь может рассматриваться как отображение мифопоэтического мировоззрения через различные знаково-коммуникативные структуры (Харьков, Госпром).

4. Архитектурная деталь, являясь частью целого, по смыслу заменяет целое и практически являет собой это целое; метафорически – она является посредником между человеком и космосом (Харьков-Госпром, София Киевская – Оранта).

Следующий этап работы – **градостроительный анализ**, проводимый для выявления характерных архитектурно-градостроительных качеств исследуемой среды.

В результате **функционального анализа городской среды** получены следующие результаты:

- Ландшафтная структура Нагорного плато состоит из трех основных элементов: водораздела, бровка и подножие холма, реки Харьков. Главная структурообразующая ось водораздела, проходит вдоль улиц Сумской и Пушкинской.

- Характерными особенностями ландшафта являются понижение рельефа с севера к месту слияния рек Лопань и Харьков. Наиболее яркой пластичной характеристикой обладают южный мыс плато, узел с пл. Свободы, и узел в районе спуска Веснина.

- Во многих случаях ландшафт имеет антропогенные изменения, которые уменьшаются по мере удаления от центральной части.

- Транспортная инфраструктура отвечает ландшафтным особенностям: существует две системы верха и низа автомагистралей, улицы проходят по тальвегам, водоразделам и вдоль кромки холма, локальные тупиковые или пересекают бровку.

- Структура архитектурно – исторических памятников данного фрагмента состоит в основном из объектов 19-нач. 20 вв. Ряд из них участвует в создании панорам: Колокольная Успенского собора, Хоральная Синагога, бывший особняк по ул. Мельникова 6, бывший доходный дом по ул. М Бажанова 18, архитектурный корпус ХНАГХ, комплекс политехнического института, церковь Петра и Павла. Также в создании панорам участвуют: офисный центр, комплекс ХНАГХ, аудиторный корпус политехнического института, здание общежитий по спуску Веснина.

- Функциональное зонирование выявило смешение зон: жилой, производственной, рекреационной, транспортной, общественной (учебной, культурной). Наиболее проявленной является зона учебных заведений, представленная комплексами Политехнического института, Академии городского хозяйства, Железнодорожного института, Академии дизайна, школ и других учебных заведений.

Большое место в долине реки занимает территория, занятая мелкомасштабной селитебной, производственной и складской застройкой.

На основе **композиционного анализа** сделаны следующие выводы:

Система архитектурных доминант исследуемого фрагмента города имеет многоуровневое строение. Высший уровень композиционной структуры составляют общегородские доминанты исторического центра - ансамбль площади Свободы с ансамблем Госпрома. Второй уровень составляет аудиторный корпус Политехнического университета. Более низкий уровень в композиционной структуре архитектурных доминант представляет объем Хоральной Синагоги. Самый нижний уровень в данной структуре занимают локальные доминанты (церковь Петра и Павла на улице Шевченко, студенческая часовня на улице Лермонтовской, строящаяся церковь на Белгородском спуске, особняк с башенным завершением на улице Мельникова).

Установлено соответствие трех ландшафтных доминирующих узлов и архитектурных доминант. В исследуемом фрагменте города наглядным является то, что доминирующие узлы ландшафта высшего уровня в двух случаях из трех закреплены мощными архитектурными доминантами общегородского значения. В первом случае – Успенской колокольной, во втором – комплексом пл. Свободы и зданием Госпрома. Доминирующий пространственный узел ландшафта восточных склонов Нагорного плато в р-не спуска Веснина не обладает архитектурной формой, которая могла бы быть равнозначной доминирующей позиции на высшем уровне. Кроме того, выявлено, что присутствует

ритмическая закономерность, сформированная ландшафтными узлами, которые в некоторых случаях зафиксированы архитектурой, остальные не имеют завершения. Отсутствие архитектурного завершения в районе спуска Веснина сказывается на общей композиции центральной части города, которая в настоящее время распространилась на все нагорное плато и в этом смысле панорама центра со стороны восточных районов оказалась не завершенной т. е не закреплена знаковой формой.

Знаковый аспект архитектурно-ландшафтной структуры раскрывается через **семантический анализ**. При этом анализе исследуются художественно-образные качества семантической структуры. Обозначающим является, в данном случае, структура архитектурно-ландшафтных доминант. Обозначаемое может быть интерпретировано через его место в структуре семиотической (мифопоэтической) модели мира (по В.Н.Топорову).

Известно, что возвышенность на уровне семантики интерпретируется как знак неба. Исследованием выявлена архитектурная интерпретация архитектурных форм, так же интерпретирующих небо. Это башня, пирамида, зиккурат, купол, шатер и др. В различном контексте они несут разный смысл, трактуя небо как благо, власть, надзор и др., либо выступая в роли небесной опоры, лестницы (пути) в небо. В этом контексте Нагорное плато можно рассматривать как мировую гору в целом, а архитектурные доминанты являются знаками, усиливающими это значение и придающие дополнительный смысл ландшафту.

Успенская колокольня и ансамбль Госпрома в разных интерпретациях выступают как знак «Неба» на вершине «Мировой горы» - Нагорного плато. В районе спуска Веснина подобной значительной «небесной» формы не достаёт. Без нее образовавшийся пространственно-композиционный и семантический ландшафтный треугольник не состоится. На локальном уровне также присутствуют характерные участки ландшафта, для выявления которых возможно архитектурное акцентирование, без которого эти ландшафтные формы остаются не выявленными в урбанизированной среде города.

**В целях усиления ландшафтно-композиционного потенциала предлагается концептуальная модель восточных склонов Нагорного плато Харькова**

С точки зрения семантики знаковой структуры данная ландшафтная ситуация может быть трактована как закреплённое в традиции и выявленное в семиотической модели мира представления об устройстве мира – Космоса с верхом – небом и низом - преисподней. Можно обозначить эти отношения как статическую модель данного объекта, где сооружения, расположенные на вершине холма отвечают небесной части космоса, а внизу – хтонической части космоса или хаосу. Эти узлы рассмотрены как взаимодополняющие, их пары формируют в каждом случае метафору модели мира.

**Для проверки результатов научного исследования** сделан проект одного из рассматриваемых узлов - территория в пределах ул. Дарвина – пл. Фейербаха.

Так как данная территория насыщена вузами, проектом предлагается создание общественных комплексов для студентов:

Первый - студенческий медиа-центр расположен на ул. Дарвина. Он сочетает функции библиотеки, конференц-залов, медиа-учреждений, редакций студенческих газет и журналов.

Второй комплекс - студенческий центр досуга расположен на пл. Фейербаха. Он предназначен для проведения студенческих культурно-массовых мероприятий: театральных спектаклей, концертов, работы арт-студий, клубов и др.

Основные потоки посетителей проходят от станций метро арх. Бекетова, Пушкинская, Советская и улиц Пушкинская и Московский проспект. Главное пешеходное движение проходит по ул. Дарвина и Белгородскому спуску.

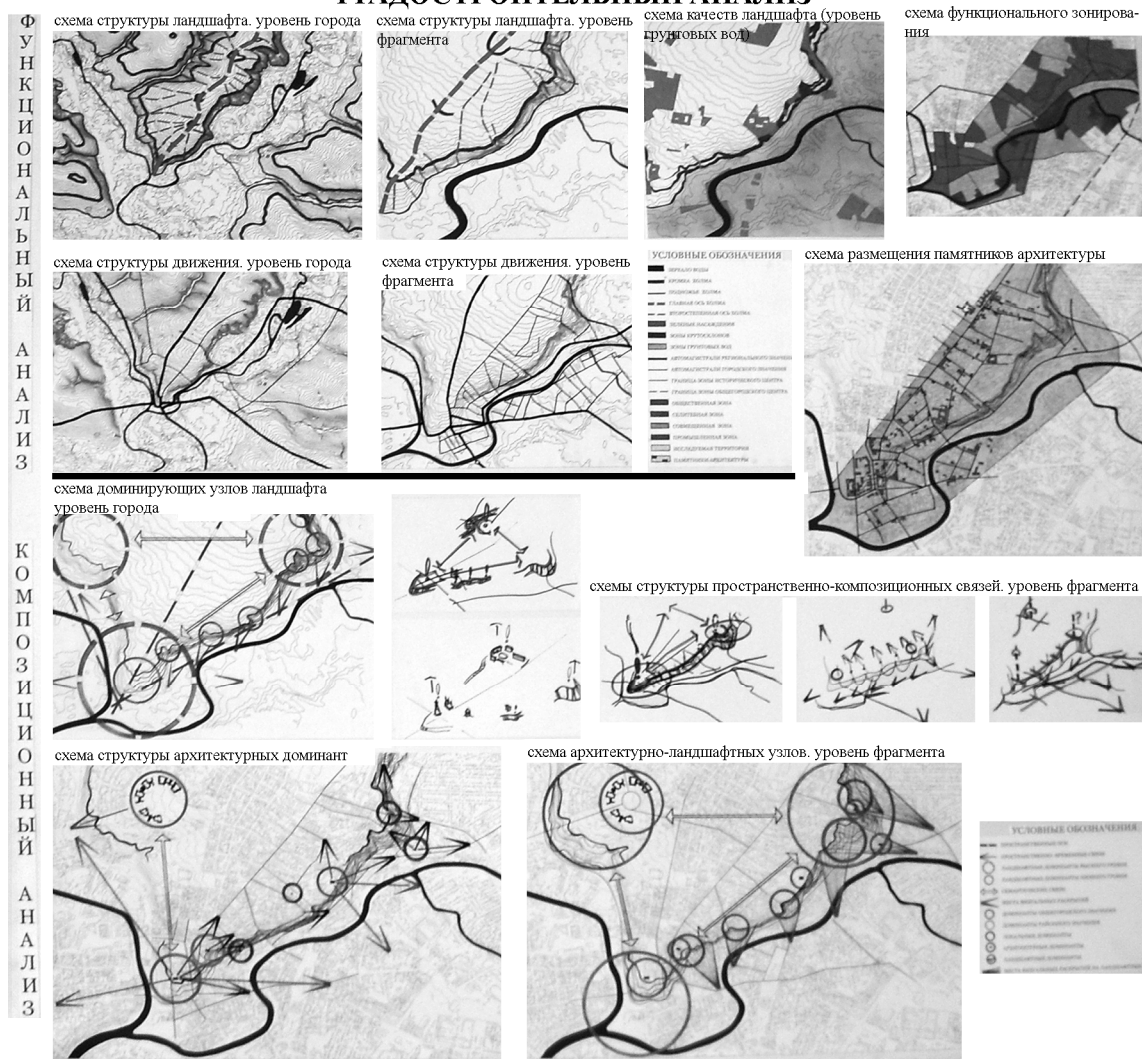
Композиционная структура отвечает противопоставлению верха и низа. Это соответствует структуре ландшафта: вертикали холма Нагорного плато и низа – подножия холма с рекой. Комплекс на ул. Дарвина - это доминирующая крупная форма и наиболее статичная, которая вписана в традиционные купольные завершения г. Харькова. Его купол

соотносится с классической архитектурой пл. Фейербаха. С точки зрения мифопоэтической модели мира купол соотносится с семантикой горы и является знаком неба. В этой небесной структуре дополняющим антиподом служит темная арочка по ул. Дарвина, которая создает контрастный переход от городской структуры к кромке, открывает в миф. А низ решен с хтонической частью двучлена модели мира. К его хтоническим качествам относят - его чашеобразные атриумные пространства новых корпусов, извилистость и запутанность элементов благоустройства, масштабные сбивки в решении фасадов. К небесным - классические ордерные формы. В архитектурном решении доминирует хтоническое начало.

Горизонтальная структура соответствует доминирующему объему Железнодорожного института, использованные классические формы решены как отсылка к небесным качествам. В тоже время ансамбль решен амбивалентно, сохраняя небесные качества и усиливая хтонические.

## ВОСТОЧНЫЕ СКЛОНЫ НАГОРНОГО ПЛАТО Г. ХАРЬКОВА.

### ГРАДОСТРОИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ



## ЧАСТИНА 2 (автор С.Герасимова)

Уважаемая комиссия, Вашему вниманию представляется раздел комплексного проекта, посвященный вопросу пространственно-световых параметров как коммуникативного фактора городской среды.

Участок исследования находится в районе спуска Веснина, ул. Шевченко, ул. Труфанова, набережной реки Харьков. Данный участок городского ландшафта представляет собой пластический выступ холма, близко подходящий к реке Харьков. Он обладает более

яркими ландшафтными характеристиками, чем остальная часть восточных склонов. На возвышенной части холма проходят улицы Лермонтовская, Чайковского, Труфанова, Студенческая, берет начало спуск Веснина. В низине отрог холма огибают улицы общегородского значения Шевченко, спуск Веснина, переходящий в ул. Матюшенко и далее – в ул. Академика Белецкого, связывающую центральную часть города с Салтовкой.

Застройка улиц Лермонтовской, Чайковского, Труфанова в основном относится к рубежу 19 – 20 веков и имеет мелкоячеистый, камерный характер, за счет того, что изначально она формировалась в виде доходных домов и частных усадеб. Направляющие здания, глубокие тени узких улиц и расширяющиеся светлые пространства внутренних дворики образуют при движении учащенный ритм смены пространственно-световых параметров. Кульминацией движения является раскрытие с кромки на внешнее пространство. Так, например, движение по улице Лермонтовской от Пушкинской в сторону кромки происходит через узкие, затененные застройкой пространства и расширяющиеся, светлые пространства – как площадка перед зданием Народной Украинской Академии. Проходя через нее и темную арку над самой улицей, движение завершается площадкой у самой кромки, на которой расположена небольшая недавно построенная Татьянинская церковь. С этой площадки раскрывается панорама на восточную часть города. Далее следует протяженная затененная деревьями лестница, ведущая в низину к спуску Веснина. Аналогична по своим пространственно-световым параметрам улица Чайковского, переходящая в Труфанова. Здесь движение останавливает подпорная стенка с небольшой лестницей, ведущей вниз. Она заставляет остановиться, осмотреться и оценить среду. Отсюда также раскрывается широкая панорама, с куполами церкви Петра и Павла, расположенной почти по оси улицы у подножья холма. Пространственно-временной ход по спуску Веснина, ул. Шевченко, ул. Матюшенко при приближении к холму с низины является более размеренным и эпичным. Так, движение по спуску Веснина представляет собой коридор с одной стороны ограниченный склонами холма, с другой - густыми зелеными насаждениями. На участке, где кромку холма подчеркивает ряд студенческих общежитий, наблюдается грандиозное панорамное раскрытие. Одно из зданий общежитий, более высокое и крупномасштабное, можно условно считать завершением холма. Ритм смены пространственно-световых параметров замедлен, доминируют, широкие светлые пространства, холм, постепенно наплывающий при движении, вызывает ощущение монументальности. При приближении к нему возникает эффект ожидания какой-то архитектурной формы, масштабно соотносимой с его монументальностью, но при близком рассмотрении обнаруживается другое – малоприятное и унылое. Можно сказать, что данный фрагмент ландшафтно-архитектурной среды, обладающий мощным градостроительным потенциалом не имеет масштабного ему архитектурного завершения.

В аспекте семиотики вершина плато является проявлением небесной сущности. Долина с извивающейся, как змей, рекой - проявлением «хтонического Низа». В реальной ситуации в рамках исследуемого фрагмента при анализе пространственно-световых структур наблюдается семантический переворот среды «Верха» и «Низа». Дробная, мелкая, хотя и комфортная среда улиц на вершине плато, (комфортная за счет того, что является выражением профанного человеческого мира), в общем, не соответствует сущности «Неба». Тогда как пространство «Низа» - широкое и крупномасштабное, размеренное в пространственно- световом аспекте, вызывает ассоциации эпичности и монументальности. Т.о. появляется проблема информационной несогласованности пространственных и световых узлов среды, проблема семиотической коммуникативности среды – информация, которая дается, не соответствует тому, что подсознательно ожидается.

В связи с этой проблемой проводилось **теоретическое исследование** пространственно-световых характеристик как коммуникативного фактора городской среды (художественного произведения, пространственно-световые структуры среды различных

городов и эпох, изучались положения о светотеневых параметрах архитектурной среды как о ее языке и речи, в объектах исследования выявлялись закономерности воздействия пространственно-световой ритмики на человека.) В результате исследования были сделаны следующие выводы:

1. Восприятие, анализ, оценка городской среды, как сложной системы, происходят в движении, пространстве и времени. Именно при этом человек ощущает смену пространственно-световых параметров, обладающих наибольшей эмоциональной силой;

2. Городская среда состоит из элементов, которые, взаимодействуя, создают коммуникативную структуру подобно языку словесных знаков в процессе коммуникативного акта;

3. Сочленения мелких языковых единиц (элементов среды: как светлое – темное, узкое – широкое) образуют такие компоненты, как пространственные параметры и световые отношения, которые составляют архитектурный язык;

4. Воздействие пространственно-световых параметров зависит от ритмов временных сочленений и их отношений к биоритмам человека. Если внешние ритмы совпадают с ритмом дыхания человека - он ощущает гармонию со средой (например Невский проспект, Петербург), несовпадение создает ощущение дискомфорта (Рим. Форум Траяна);

5. С пространственно-временными категориями архитектурной среды неразрывно связан эффект катарсиса, наличие и интенсивность которого определяется характером пространственно-световых параметров;

6. Пространственно-световые комбинации и интенсивность катарсиса позволяет соотнести конкретный фрагмент городской среды с семиотической моделью мира, т. е. понять его как информацию о некой идеальной структуре.

Результаты научно-исследовательской работы отражаются в проектных предложениях, принятых на основании **градостроительного анализа среды**.

**Анализ ландшафта** показывает основные ландшафтные характеристики участка исследования. Пластичный отрог восточной стороны плато имеет выраженный водораздел, проходящий по ул. Лермонтовской, тальвег, по которому проходит ул. Труфанова. В сочетании с местом впадения р. Немышли в р. Харьков данный фрагмент представляет собой мощный узел ландшафта.

**Структуру путей движения** представляют на возвышенной части холма улицы районного значения Лермонтовская, Чайковского, Труфанова, Студенческая, которые являются тупиковыми, но имеют пешеходные пути, соединяющие вершину плато и низменность. В низменности проходят улицы общегородского значения - Шевченко, спуск Веснина, переходящий в ул. Матюшенко, за счет которых осуществляется транспортная связь центральной части города с Салтовкой.

Среди **функциональных зон** участка исследования в районе спуска Веснина преобладает селитебная зона, выраженная застройкой малой этажности (частный сектор) и средней этажности с большей или меньшей долей общественных зданий культурного, образовательного, медицинского, торгового, коммерческого назначения. К границам участка примыкает также производственная зона.

Сосредоточение **архитектурно-исторических памятников** приходится на южную часть исследуемого участка среды – ул. Пушкинскую, Лермонтовскую, Чайковского, их объединяет период застройки вторая половина XIX– начало XX. В северной части исследуемого участка - кроме церкви Петра и Павла на улице Шевченко (1876 г. строительства арх. В.Ф. Небольсин, Ф.И. Данилов) архитектурно-исторические памятники отсутствуют.

При **композиционном анализе** было выявлено, что исследуемый фрагмент входит в структуру доминирующих узлов ландшафта центра города. В свою очередь этот узел имеет локальные ландшафтные доминанты, доминирующие на более низком уровне – это интересные, живописные участки рельефа: террасы, выступы, балки холма, выделяющиеся из общего окружения. В целом эти элементы создают развитую пространственную



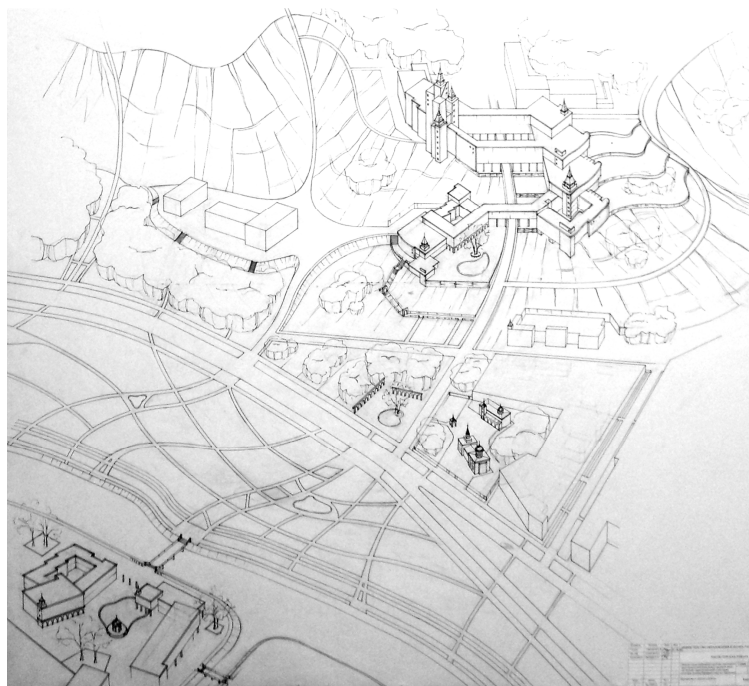
композицию в процессе движения с разных пешеходных и транспортных путей сверху и с низины.

В плане архитектурного завершения исследуемый фрагмент не обладает масштабной и мощной архитектурной формой, которая подчеркнула данный ландшафтный узел. Присутствуют локальные архитектурные доминанты, восприятие которых возможно только с ближних дистанций. Их положение в общей композиционной структуре исследуемого фрагмента интересно, как объектов, «подыгрывающих» общегородским доминантам. Такими объектами являются церковь Петра и Павла на улице Шевченко, церковь на улице Лермонтовской, общежитие на спуске Веснина.

**В результате проведенного анализа можно заключить,** что доминирующий пространственный узел ландшафта восточных склонов Нагорного плато обладает мощным градоформирующим потенциалом, но при этом архитектурно не подчеркнут. Кроме того, не выявлено его мощное семантическое значение. Обозначаемым в аспекте семантики здесь является «Гора», которая по законам мифа навечно связана с «Водой». «Гора-Небо» противопоставлена «Воде-Земле и в этом противопоставлении выражается инвариантный, универсальный, космический образ, вариантом которого выступает исследуемая среда. В реальной ситуации существует проблема полной реализации семиотической модели, обозначения «небесного Верха» и «хтонического Низа», за счет чего нарушается информационная согласованность узла. Решение этих проблем выражается в проектных предложениях.

**Проектное предложение** представляет собой ансамбль, в котором реализован пространственный аспект инвариантной модели мира. Как и в предыдущем проекте, ансамбль имеет двухчастную, бинарную структуру, реализующую семантику Верха и семантику Низа, которые складываются в целостный космогонический образ. Нижняя часть ансамбля располагается у места впадения реки Немышля в реку Харьков. Этот комплекс носит локальный характер и входит в систему набережной реки Харьков. Предполагается поместить здесь комплекс школы искусств, состоящий из автономных зрительных, учебных, административных помещений. Транспортные и пешеходные пути с одной стороны

РАЙОН СПУСКА ВЕСНИНА. ПРОЕКТНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ



возможны через сеть улиц вдоль набережной. С другой стороны пешеходные пути возможны по аллеям парковой зоны между ул. Шевченко и набережной реки Харьков. Комплекс формирует взаимно перетекающие пространства, раскрывающиеся на реку и холм. Здания комплекса формируют чашеобразное пространство, преимущественно погруженное в тень, за счет высоты объектов и небольших пространств между ними. Изогнутые аллеи примыкающей парковой зоны, преобладание водной поверхности и погруженных в тень пространств отсылает нас к профанному человеческому миру,

«хтоническому Низу» космогонической модели.

Верхний комплекс решен как крупный градоформирующий ансамбль, входящий в систему общегородских доминант. Он представляет собой ступенчатую форму, располагающуюся ярусами на склонах холма и завершающуюся башнями шатрового

исполнения. По функциональному назначению – это полифункциональный общественный комплекс (включающий культурную, спортивную, развлекательную функцию) для досуга студенческой молодежи и населения. Подъезды осуществляются с ул. Пушкинской через Чайковского, Труфанова сверху. Снизу – со спуска Веснина и ул. Шевченко. Комплекс располагается вдоль улицы Труфанова по обе стороны и объединен тремя переходами, размещаемыми на колоннах над проезжей и пешеходной частью улицы. Своей вертикально направленной, формой, крупными пространствами, преобладанием широких, светлых панорам, открывающихся с площадок, комплекс реализовывает семиотическую модель «Неба». При движении по улице Чайковского комплекс является грандиозным завершением этого пути. Но человек не сразу будет поражен открывающейся перед ним панорамой. Переходы здания с колоннадой обеспечивают плавное передвижение от мелкой, камерной среды улицы в крупномасштабную внешнюю среду.

Композиционная связь между верхним и нижним объектами осуществляется за счет пространственных, визуальных и пространственно-временных связей. Пространственно-временной ход осуществляется через извилистые аллеи набережной, транспортные и пешеходные пути ул.Труфанова, на которые нанизаны разнохарактерные пространства и формы (узкие и широкие, светлые и темные), придающие движению пульсацию смены впечатлений и усиливающие эффект кульминационного завершения пути – панорамного раскрытия с площадок верхнего комплекса на восточную часть города.

В общем данная проектируемая ландшафтно-архитектурная структура выражает семиотическую модель мира, обозначает ее составляющие и несет информационное соответствие им.

**В инженерно-технологическом разделе** в главе «Технология и организация строительного производства» разработан стройгенплан для главного объекта проектируемой структуры на один из этапов его строительства, на период возведения надземной части здания. Произведен расчет башенного крана, по необходимой высоте и вылету стрелы выбран кран КБ-674-А-1, произведен расчет и подбор временных административно-бытовых зданий, потребности в электроэнергии и воде с учетом решений по «Безопасности жизнедеятельности».

В главе «Безопасность жизнедеятельности» проведен анализ условий труда, технологических процессов и работ на строительной площадке, определены опасные и вредные производственные факторы, осуществлена организация безопасного проведения работ для конкретных условий и организация пожарной безопасности, исходя из нормативных документов и мероприятий в области охраны труда. В качестве индивидуального задания выполнен расчет уровня звука в расчетной точке - на жилой территории проектируемой структуры от транспортного потока ул. Шевченко. В результате расчета выявлено, что уровень звука в расчетной точке от транспортного потока за счет экрана зеленых насаждений находится в пределах допустимых значений.

В главе «Строительные конструкции» произведен расчет и конструирование несущих элементов нижнего блока здания главного объекта проектируемой структуры – железобетонной колоны и монолитного железобетонного фундамента под колону, используя в качестве общих данных широко применяемые материалы и конструкции.

В главе «Экономика строительства» произведен расчет стоимости местоположения земельного участка для главного объекта проектируемой структуры, расчет восстановительной стоимости сносимых зданий.

### ЧАСТИНА 3 (автор К.Ситцева)

Уважаемая комиссия, Вашему вниманию представлена работа, задачей которой было создание единой пространственной структуры, которая включает восточные склоны Нагорного плато и долину реки Харьков от Харьковского моста до спуска Веснина.

Процесс освоения среды обитания, а точнее, среды, окружающей человека, связан с её преобразованием, изучением и использованием. Эволюционный характер преобразований природных систем в настоящее время испытывает сильное влияние человека, которое носит характер резких изменений, катаклизмов, экологических кризисов. Современный мир вступил в период, когда преобразованная человеком урбанизированная природа начинает активно воздействовать на изменившего ее человека, преобразовывая его психологию и генетику.

Архитектура как синтез технических, инженерных знаний и искусства призвана решать проблемы создания жизненно комфортной среды обитания, соблюдая при этом баланс между природными и антропогенными составляющими этой среды.

Важную роль в этом процессе играет естественный ландшафт или, вернее, его сохранившиеся остатки в городской инфраструктуре. Особенно интересными представляются сложные фрагменты городского рельефа, пока еще свободные от застройки. Как правило, это склоны и кромки холмов. Выделяясь в урбанизированной структуре своими живописными зелеными клиньями и пластикой, эти «открытые» фрагменты города служат своеобразной отсылкой к праистории края. Они позволяют человеку привыкшему к асфальту, увидеть автохтонную природу. Кроме того, эти пластичные рельефные участки городской среды дают возможность ощутить композиционно-образную специфику города.

Для Харькова, его архитектурно-пространственный характер определяется рисунком русел его рек и склонов Нагорного плато. Видимый издалека изгиб верхней кромки плато вызывает эмоции, усиливающие восприятие архитектурных завершений – комплекса Госпрома, вертикалей исторического центра, башни ХПИ и др. Однако уплотнение застройки самих склонов и визуальных пространств их открывавших, ведет к потере последних указателей на автохтонность, на индивидуальную специфику, на узнавание города как своего мира.

Склоны Нагорного плато имеют четкую, ясную структуру. Крутизна рельефа делает их неудобными для застройки. Балки служат для трассировки улиц.

Восточные склоны Нагорного плато имеют большую экологическую, историческую ценность и огромный эстетический потенциал для города. Они вполне могут считаться памятником культуры. Место неудобно для застройки, а следовательно, здесь сохранилась зеленая зона города. Территория склонов и долины реки Харьков дает возможность располагать парки. Пластика рельефа — это все, что осталось от исторического Харькова. Для человека естественная среда - неотъемлемая часть жизни. На самом деле, данной части города необходимо усилить функциональное значение и привлечь к ней внимание.

Учитывая большой композиционный, рекреационный и экологический потенциал склонов плато, возникает идея подчеркнуть эти ландшафтные узлы и архитектурно завершить намеченный ландшафтом ритмический ряд.

Таким образом, имеется живописная, прихотливая, пластичная, рельефная форма, с одной стороны. С другой стороны, на эту ландшафтную структуру накладывается градостроительная, которая в своей основе тяготеет к прямолинейности улиц, обусловленной задачами движения и крупных ансамблей, тяготеющих к логической четкости.

Эти элементы формируют две взаимопротивопоставленных осевых структуры, которые можно рассматривать как знаковые элементы, несущие в закодированном виде определенную информацию.

В одном случае, это сложность и противоречивость, в другом — логика и ясность. Но, на самом деле, каждая из этих структур, внутри себя, содержит свою противоположность. Логика прямолинейной улицы скрывает запутанность лабиринта дворов, а извилистость кромки плато — открывает бесконечность панорамы. Сложность композиционного соотношения этих систем составляет проблему исследования.

Для решения проблемы было проведено **теоретическое исследование** ведущих градостроительных ансамблей с точки зрения «Влияния природных осей как знаковых элементов на формирование композиционной структуры архитектурного ансамбля».

Исследовалась проблема «сложности соотнесения природных и архитектурных компонентов в единой знаковой структуре города». Целью исследования было «обосновать природно-осевую структуру как элемент знаковой структуры города».

На основании исследования были сделаны выводы:

1. Природно-осевая структура является основой всех градостроительных ансамблей.

2. В связи с доминированием социальной идеологии, в ландшафте архитектурно подчеркивается либо регулярность осевой структуры (Древний Египет, ансамбли классицизма), либо живописность (Античная Греция, период Романтизма), либо совмещение той или иной структуры в одинаковых пропорциях (Классицизм—ансамбль Павловска). Эти осевые построения являются знаками конкретной социальной системы и идеологии. Например, жесткости унитарных систем или вариативности демократических обществ.

3. С точки зрения семиотической модели мира, принятой в современной науке, осевая структура является знаком принадлежности к этой модели. Регулярность, четкость, логичность осевой структуры несет в себе семантику Верха-Неба, его управляющей функции, спутанность, недифференцированность несет семантику Низа-подземелья, т.е. является хтонической структурой, которая антогонистична небесной логике.

/следует отметить, что в разные периоды эти части модели мира воспринимались или положительно или отрицательно, но по-разному. Как в периоды Древнего мира или классицизма — регулярность соотносится с небесностью и воспринимается как благо, идущее от небесной верховной власти. В период романтизма (поздний классицизм) благом воспринимались хтонические структуры, соотносящиеся с миром человека и противопоставлялись жесткости Неба/

4. Как правило, осевые структуры завершаются объемно-пространственной формой, которая составляет с ней единое целое.

### **Градостроительный анализ**

В настоящее время исследуемая территория представляет собой чересполосицу функциональных зон: селитебную, производственную, коммунально-складскую и общественные центры.

Долина реки Харьков характеризуется морально изношенной застройкой. В данный момент здесь расположены:

- группа фармацевтических фабрик (производство-реализация и складирование) таких как «Здоровье народу», «Точмедприбор», «Микрофарм».
- административная группа - институты НИИ, здания бывших поликлиник, детсада и зд. бывшего завода «Красная нить», Харьковкоммуночиствод, здание ГАИ, здание МЧС Украины.

В связи со своим назначением данная территория притягивает потоки транспорта, отрезает реку от общественного центра и не дает возможность пользоваться ей, как элементом природы.

Основная магистраль - улица Шевченко, проходит между плато и рекой, в долине реки Харьков. На нее, сверху, выходят улицы городского значения - Белгородский спуск, спуск Веснина, переходящий в ул. Матюшенко, а также улицы районного значения — ул. Гражданская, ул. Маршала Бажанова.

В композиционном плане этот фрагмент имеет 2 мощных ландшафтных узла — южный мыс Нагорного плато и северо-восточный мыс по спуску Веснина. Между ними расположена система балок и небольших мысов, которые создают характерные узлы и сочетаются с системой архитектурных доминант, обозреваемых с главных путей движения.

Но ряд архитектурных доминант, как уже было отмечено, не сочетается с ритмикой ландшафта.

Архитектурные объекты находятся на слишком большом расстоянии, чтобы создать единый ритмический ряд, при том, что ландшафтный ряд выявлен довольно четко.

Установлено, что по мере урбанизации территории города его ландшафтные характеристики менялись. В настоящее время в центре города они сведены практически к нескольким узлам: Университетской горке, раскрытой на Залопанье, Каскадному скверу, Каскадной площадке в саду Шевченко, раскрытой на хаос ул. Ключковской и отдельным фрагментам улиц, неожиданно раскрывающих на спусках дальние панорамы востока или запада.

По нашему представлению, задачей градостроительства является всяческое усиление подобных раскрытых точек городской структуры; придания им особого статуса рекреационных. Развитая структура открытых пространств города, означающих нечто исполненное глубокого смысла, покажет его горожанам как явление не просто экономического развития, а явление духовной культуры, в значительной степени утерянной параллельно с потерей городского ландшафта.

Учитывая эти особенности, предложена модель как основание для представленного проекта реконструкции.

В данном проекте предусматривается соединение, исследованных композиционных узлов на градостроительном уровне.

В генплане решается вопрос создания единой архитектурно-ландшафтной структуры долины реки и ритмического ряда архитектурных завершений на кромке плато. (архитектурных доминант).

Проектное решение исходит из того, что в настоящее время Нагорное плато от юго-восточного мыса до спуска Веснина является ведущей частью центрального ансамбля города, видимого с дальних подъездов и окраин Харькова. При этом, если западная кромка в панорам акцентируется ансамблями исторического центра и пл. Свободы, формирующий, как бы два угла треугольника, то восточная, имея большой ландшафтный потенциал, - не акцентируется архитектурно.

Предполагается создание третьего архитектурно-ландшафтного узла в районе спуска Веснина, который завершит, созданную архитектурно-ландшафтную композицию.

При этом, каждый отдельный узел, с соответствующих подъездов, будет восприниматься как передний план панорамы города, а два других будут играть роль завершения.

Поскольку верхние точки являются знаком Неба, то требование гармонии — диктует создание антитезы с хтоническим смыслом.

Внизу, соответственно, его структуру формируют набережные вдоль р. Харьков, а Верх кромки плато — пешеходная аллея. Верх и Низ соединяют поперечные аллеи.

В этот относительно жесткий каркас вписана живописная парковая структура, включающая склоны и равнинную часть.

Ее предметная среда наполнена хтоническим смыслом.

Предлагается усиление верхней кромки плато новыми ансамблями и преобразование существующих — аудиторный корпус ХПИ и ХНАГХ.

Кроме того, предлагаем создание ансамблей, связывающих Верх и Низ в целое.

Двучленные ансамбли включаются в созданный ритм. Ансамбли центра, по Белгородскому спуску и в районе спуска Веснина собирают мелкую структуру в единую.

Следует отметить, что существующая башня аудиторного корпуса Политехнического института, хотя визуальные связи открываются на нее с больших расстояний — не выполняет знаковой функции Неба, поскольку ее форма параллелепипеда является знаком Земли. В проектом решении башня политехнического института преобразовывается за счет шатрового завершения, которое придает ей Небесную значимость. Доминирующие купол и шатер традиционно являются знаками со смыслом небесного покрова, покровительства.

## ОБЩИЕ ВЫВОоды

На основании проведенного исследования сделаны следующие выводы.

1. В целом о языке архитектуры писали теоретики архитектуры А.Тиц, Е.Воробьева, А.Иконников и другие.

2. Семиотику архитектуры изучали В.Антонов, Барабанов, Ю.Янковская.

В качестве примеров архитектуры в своих работах использовали У.Эко, Ю.Лотман и другие.

3. Общим в их работах является утверждение о том, что городская среда состоит из элементов, которые, взаимодействуя, создают коммуникативную структуру подобно языку словесных знаков в процессе коммуникативного акта.

4. На основании изученных работ составлена структура знаков архитектурно-ландшафтного текста и разработана модель-концепция знаковой структуры архитектурно-ландшафтной среды.

5. Исследованием установлены основные композиционно-семиотические категории, которые позволяют моделировать образно-композиционную целостность архитектурно-ландшафтной среды города. К ним относятся: детали среды, рассматриваемые на разных структурных уровнях (от микроуровня до макроуровня); пространственно-световые параметры среды и природно-пространственные оси архитектурно-ландшафтной среды.

6. В границах изучения детали как знака в создании образной целостности архитектурной среды, установлено, что:

- архитектурная деталь несет разные семантические значения на разных композиционно-смысловых уровнях.

- деталь может рассматриваться как отображение мифопоэтического мировоззрения через различные знаково-коммуникативные структуры.

В границах исследования пространственно-световых параметров среды, установлено, что:

- пространственные параметры и световые отношения составляют архитектурный язык вследствие сочленения их как языковых единиц.

- с пространственно-временными категориями архитектурной среды неразрывно связан эффект катарсиса, наличие и интенсивность которого определяется характером пространственно-световых параметров.

- пространственно-световые комбинации и интенсивность катарсиса позволяет соотнести конкретный фрагмент городской среды с семиотической моделью мира, т. е. понять его как информацию о некой идеальной структуре.

В границах изучения природных осей как знаковых элементов, установлено, что:

- осевая структура в градостроительстве является знаком, который несет информацию о доминировании той или иной социальной идеологии;

- с точки зрения семиотической модели мира, принятой в современной науке, осевая структура является знаком принадлежности к этой модели.

Данные выводы и данная модель апробированы на представленных проектных решениях.

## ЗМІСТ

|   |           |
|---|-----------|
| <b>1. ВСТУП .....</b>   | <b>3</b>  |
| Мета, предмет та місце курсу .....                                  | 3         |
| <b>2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ .....</b>                                  | <b>4</b>  |
| 2.1. Загальна методологія наукового дослідження.....                | 4         |
| Критерії наукового пізнання.....                                    | 6         |
| 2.2. Вступ до дослідження.....                                      | 6         |
| 2.3. Об'єкт, предмет і результат дослідження .....                  | 6         |
| 2.4. Загальна схема наукового дослідження.....                      | 7         |
| <b>3. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ .....</b>                                    | <b>7</b>  |
| 3.1. Формування наукової тематики.....                              | 7         |
| 3.2. Склад модулів.....   | 8         |
| Модуль 1. Загальнотеоретична частина науково-дослідної роботи ..... | 8         |
| Модуль 2. Прикладна частина науково-дослідної роботи.....           | 8         |
| 3.3. Структура наукового дослідження. ....                          | 9         |
| <b>4. СКЛАД НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЗА МОДУЛЕМ 1 .....</b>         | <b>10</b> |
| 4.1. Зміст роботи.....  | 10        |
| 4.2. Загальне положення про актуальність проблеми .....             | 10        |
| 4.3. Обґрунтування теми й проблеми науково-дослідної роботи .....   | 11        |
| 4.4. Модель образного уявлення про проблему .....                   | 13        |
| 4.5. Аналіз об'єктів дослідження .....                              | 14        |
| <b>5. СКЛАД НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЗА МОДУЛЕМ 2 .....</b>         | <b>16</b> |
| 5.1. Аналіз функціональної структури об'єкту дослідження.....       | 16        |
| Аналіз структури ландшафту.....                                     | 16        |
| Аналіз структури соціально-економічних зв'язків і шляхів руху.....  | 17        |
| Аналіз історичної структури досліджуваного середовища .....         | 18        |
| Аналіз характеристики стану забудови .....                          | 18        |
| Аналіз структури домінант досліджуваного середовища.....            | 18        |
| 5.2. Аналіз композиційно-просторової структури середовища.....      | 19        |
| 5.2.1. Структура домінант досліджуваного середовища....             | 18        |
| 5.2.2. Аналіз композиційно-просторової структури середовища.....    | 19        |
| 5.2.3. Образно-семантична структура композиції.....                 | 20        |
| 5.3. Архітектурний моніторинг міського середовища.                  |           |
| 5.4. Текстова частина роботи .....                                  | 21        |
| 5.5. Склад графічно-аналітичної частини роботи .....                | 21        |
| <b>6. ПРОЕКТНА ЧАСТИНА .....</b>                                    | <b>22</b> |
| <b>7. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ .....</b>                                   | <b>22</b> |
| <b>8. РОЗПОДІЛ ЧАСУ ЗА МОДУЛЯМИ ТА ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ</b>      |           |
| <b>СТУДЕНТА .....</b>   | <b>22</b> |
| <b>9. СКЛАД НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА.....</b>              | <b>23</b> |
| <b>СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ .....</b>                       | <b>24</b> |
| <b>ДОДАТОК. Приклади виконання наукового дослідження .....</b>      | <b>26</b> |

### **Навчальне видання**

Методичні вказівки до самостійної роботи з курсу «Спецкурс за напрямком магістерської роботи» (для студентів денної форми навчання спец. 8.120.102 - Містобудування, напрям “Архітектура”).

**Укладач:** Світлана Олександрівна Шубович

**Редактор:** М.З.Аляб'єв

**Комп'ютерний набір і верстка:** С.О.Шубович

План 2008, поз. 209 М

|  |                       |                    |
|--|-----------------------|--------------------|
| Підп. до друку 18.06.2008                | Формат 60х84 1/8      | Папір офісний      |
| Друк на різнографі                       | Умовн.-друк. арк. 2,1 | Обл.-вид. арк. 1,9 |
| Замовл. №                                | Тираж 50 прим.        |                    |
| 61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12 |                       |                    |
| Сектор оперативної поліграфії ІОЦ ХНАМГ  |                       |                    |
| 61002, Харків, вул. Революції, 12        |                       |                    |